Başkent Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Eleştirel - Yaratıcı Düşünme ve Davranış Araştırmaları Laboratuvarı

PiVOLKA

YIL 3 SAYI 11 01 / 2004

Editörden...

Doğan Kökdemir
kokdemir@baskent.edu.tr
Eleştirel - Yaratıcı Düşünme ve Davranış Araştırmaları Laboratuvarı

Elinizde tuttuğunuz 11. sayı ile **PiVOLKA**, 3. yılına ilk adımını atmış oluyor. Dergimizin *0* (sıfır) numaralı ilk sayısı tek sayfalık bir tanıtımdan ibaretti, şu anda ise 20 sayfalık dolu dolu bir dergi halini aldı. Bilimsel, düşünsel ve akademik bilginin dergiler aracılığı ile paylaşılması, günümüzde bilimsel nesnelliğin sağlanması açısından olmazsa olmaz bir uygulama halini almıştır. Sadece SSCI'da (Social Science Citation Index) yer alan dergilerin sayısı binlerle ifade edilmektedir ve bu zenginliğin önemli getirilerinin yanında bilimsel bilginin takibi ve sınıflandırılması da önemli bir sorun haline gelmiştir. Endeksler tarafından taranmayan dergileri de hesaba kattığımızda gerçekten başedilmez bir sayı ile karşı karşıyayız. Bu dergilerin çoğunluğu farklı uzmanlık alanlarında ayrıntılı bilgiler aktaran dergilerdir; bilime ve bilimsel yönteme daha geniş bir perspektiften bakan dergilerin sayısının az olduğunu söylemek çok yanlış olmayacaktır.

(devamı 2. sayfada)

"Boulevard Pasteur, Paris", 1927

www.elyadal.org
www.pivolka.com

BU SAYIDA

ψ *Neden Bilim? Türkiye'de ve Dünyada Bilimin Organizasyonu ve Finansmanı - 3*

ψ *Sen Terörist Olamazsın - 7*

ψ *Değişen Dünya İçin Yeni Bir Anlayış: Hakların Yeniden Tanımlanması ve Yeni Planlama Yaklaşımı - 8*

ψ *Eğitimin Farklılığında Yaşamak - 14*

ψ *Gary Becker'in İktisadi Modelleri Üzerine - 17*

ψ *Sahne - 19*

PiVOLKA
Yayın Kurulu

Zuhal Yeniçeri (Ed.)
Doğan Kökdemir (Ed. Yrd.)
Bahar Muratoğlu (Ed. Yrd.)
Okan Cem Çırakoğlu
H. Kemal İlter
Güler Işın
Nejat Can Okay

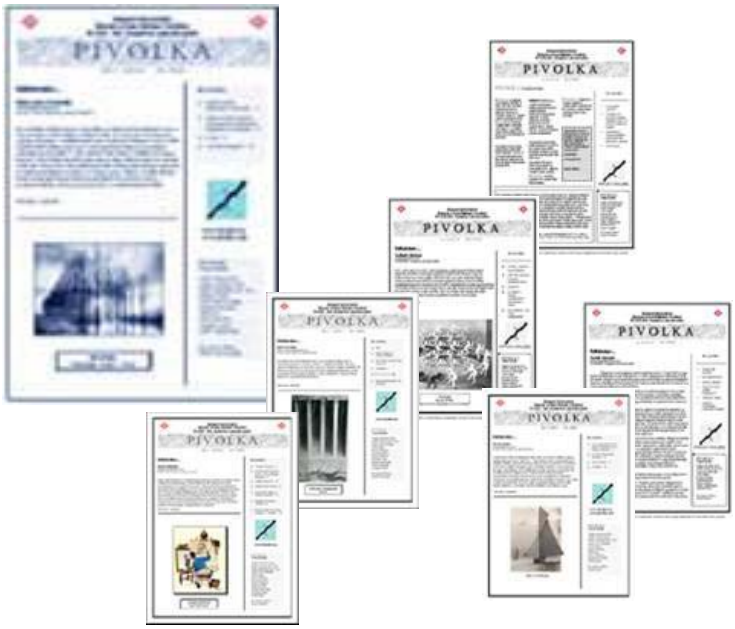
Bu inanılması zor zenginlik arasında ELYADAL'ın resmi yayın organı olarak kendisini okuyucularla buluşturan **PiVOLKA**, bilimin giderek küçük parçalara ayrılmasından memnun olmayan kişilerin çıkardığı bir dergidir. Farklı bilim dallarının, farklı yöntemlerle çalışan bilim insanlarının ve bilimin ilerleyişine her zaman destek olan sanatın aynı mutfakta buluşabileceğini düşünmekteyiz. Psikoloji çalışmaları olmadan iktisatın ya da siyaset biliminin, matematik ve belki daha da önemlisi matematiksel düşünme olmadan herhangi bir bilim dalının ve sanat olmadan da yaşamın kendisinin eksik olacağını düşünmekteyiz. Bu nedenle *1* numaralı sayısından itibaren **PiVOLKA**'da farklı alanlardaki yazılara yer verdik. Bilimin parçalarla değil, bütünün incelenmesi ile ilerleyebileceği görüşümüzü elimizden geldiğince yansıtmaya çalıştık. Geştalt'in "*bütün, parçaların toplamından farklıdır (fazladır)*" yaklaşımı, **PiVOLKA**'nın yayın ilkesi oldu.

PiVOLKA'yı izleyen okuyucularımız bilirler; **PiVOLKA**'da yazarların isimlerinin önünde Prof. Dr, Dr., … gibi ünvanlar yer almaz. Bunun nedeni söz konusu ünvanlara önem vermememiz değil. Aksine bu ünvanların elde edilmesi için çok emek verildiğini herkes gibi biz de biliyoruz. Ancak yayın politikamız ve bilime bakış açımız ünvanların değil, ürünlerin ön planda olması gerektiğini söylüyor bize. Bu nedenle, birden fazla akademik ünvanı bulunan A. M. C. Celal Şengör'ün yazıları **PiVOLKA**'da yer aldığında bile kendisinin sadece ismini kullandık.

PiVOLKA ticari bir dergi değildir ve Başkent Üniversitesi'nin desteğiyle basılan dergimizin temel paylaşım aracı da internettir (http://www.pivolka.com). İnternet sayesinde dergimizi ilgilenen herkese ücretsiz olarak sunma şansımız oluyor. Bu sayede ELYADAL dışından da pek çok bilim insanının ve sanatçının yazıları bize ulaşıyor. **PiVOLKA**, hakemli bir dergi değil ancak yazıların tamamı hem içerik hem de yazım kuralları açısından kontrol ediliyor ve yayın kurulunun çoğunluğunun onayladığı yazılar **PiVOLKA**'da yer alıyor. Yayın süreci ile ilgili bilgiyi yukarıdaki internet sitesinden daha ayrıntılı olarak inceleyebilirsiniz.

0 (sıfır) numaralı sayıdan *11* numaralı sayıya kadar geçen zaman, **PiVOLKA**'da emeği geçen herkese çok şey öğretti. Aslında dergi çıkarma konusunda hiçbiri profesyonel olmayan kişilerin (öğrenciler ve öğretim elemenları) meydana getirdiği bu ürün, değişik bakış açıları sağlarken, aynı zamanda belki de en önemlisi paylaşım için bir köprü oldu. Farklı illerdeki farklı üniversitelerimizle iletişim sağlarken, güzel dostluklar kurulmasına vesile oldu. Emeği geçen, takip eden ve destekleyen herkese teşekkürler.

PiVOLKA 3 yaşında… Nice yeni yaşlara.

Neden Bilim?
Türkiye'de ve Dünyada Bilimin Organizasyonu ve Finansmanı

Cezmi A. Akdiş
İsviçre Allerji ve Astım Araştırma Enstitüsü, İmmunuloji Bölümü
akdisac@siaf.unizh.ch

Günümüzde toplumların zenginliği bilgi ve teknoloji üretimi ile doğru orantılıdır (1, 2). Gelişmiş ülkelerde endüstrileşmenin ve onun getirdiği zenginliğin ana kaynağı, bilimsel gelişmeler sayesinde yapılan orijinal buluşlar ve onların getirdiği artı değerdir. Ticaret ile % 1-30 oranında gelir elde edilirken, başka ülkeler/firmalar tarafından patentlenmiş teknoloji (know-how) transferi ile bu gelir % 1-100 oranına çıkmakta; patentlenmiş orijinal buluşlar ise, yapılan yatırıma oranla % 100 ile % 10'000 arasında, çok yüksek düzeyde bir kar oluşturmaktadır. Bu nedenle orijinal buluşları takip eden endüstrileşme ve onun getirdiği artı değeri sağlamak için uygun koşullar oluşturulması, batı toplumlarının yasama / yönetme sistemlerinin ve ekonomilerinin temelini oluşturmaktadır (3). Batıda herhangi bir orijinal bilimsel buluşun patentlenmesi, ürüne dönüşmesi, toplum yararına kullanılması, dünya pazarına açılması ve yapılan yatırımın birkaç kez fazlasıyla gelire dönüşmesi çok organize bir şekilde, süratle gerçekleşmektedir. Türkiye'de bilim ve teknoloji ağırlıklı kalkınma modelleri ciddiye alınmış ve 1961'de Devlet Planlama Teşkilatı, 1963'de Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu (Tübitak), 1993'de Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) kurulmuştur. Bu çabalara rağmen diğer uluslar ile karşılaştırıldığında Türkiye'nin bilim verileri oldukça geri bir durumdadır (1, 2). *Özellikle bilimden üretime giden yolu belirleyen bir ölçü olarak yüksek sayıda atıf (citation) alan bilimsel yayın ve patent sayısında Türkiye oldukça geri bir konumdadır.* Bunun nedeni Türkiye'de bilimin organizasyonu ve finansmanındaki aşağıda bahsedilen sorunların ve batı toplumlarından farklılıkların oldukça fazla sayıda olmasıdır.

ANA SORUNLAR

1. <u>Bilim Bilinci</u>: Türkiye'de gerçek anlamda ülkenin gönencine katkıda bulunacak düzeyde bilim ve teknoloji üretiminin olmaması, halk, siyaset ve medya tarafından bir sorun olarak görülmemektedir. Özellikle son yüzyılda batı toplumlarının zenginliğinin ana kaynağının orijinal bilimsel buluşlar olduğu, Türkiye'de tam anlamıyla bilinmemektedir. Coğrafi keşiflerin, sanayi devriminin, askeri ya da kültürel emperyalizm diye tanımlanan durumların da temel kaynağının orijinal bilimsel buluşlar olduğunun farkına varılmamıştır. Sürekli olarak bahsedilen, çeşitli üretim alanlarında markalaşma isteği ve çabalarına karşın, Dünya'da kabul edilen markaların kökeninin orijinal buluş ve patent olduğunun da farkına varılmamıştır. Doğu blokunun yıkılmasının ana nedenlerinden biri de orijinal buluşta, patent ve üretime giden yolda batıdan çok geri kalmasıdır.

Batıda enformasyon teknolojisi ve küreselleşmenin getirdiği yenilikler ile ekonominin, yaşam stillerinin ve mesleklerin sürekli değişime uğradığı açık olarak görülmektedir. Yeni bilimsel gelişmelerin bölge ve ülke ekonomisine yapacağı katkının önemi sürekli olarak irdelenmektedir. Toplum, bilimi destekleyen vakıflar ve yasa koyucular bu bilinçtedirler (4). Gelecek kuşağın bu bilinçle yetişmesi için her alanda yoğun çabalar vardır (3, 5).

2. <u>Kısıtlı Bütçe</u>: Türkiye'de bilime ayrılan para ve bilim adamlarının gelirleri kısıtlıdır. Bilim kuruluşları ekonomik sorunlarını çözseler de, aşağıdaki nedenlerle etkin bilimsel üretim sürecine girememektedirler.

3. <u>Maliye Kanunları</u>: Türkiye'de bilimin finansmanı ile ilgili maliye kanunlarının, Avrupa Topluluğu'ndan belirgin farklılıkları vardır. Bilimsel araştırma amacıyla (Avrupa Topluluğu 6. çerçeve programı, faz 3 klinik çalışmalar vs.) bilim adamı adına Türkiye'ye gelen paranın, nereye yatırılacağı, nasıl kullanılacağı, nasıl denetleneceği açık değildir. Türkiye'de bilimin üretilmesi için gerekli demirbaş ve sarf malzemesinin ihalesindeki ve alım süratindeki sorunlar, bilimsel üretim sürecini sürekli olarak kesintiye uğratmaktadır. Batıda bir iki gün içinde alınan, deneylerde acil olarak kullanılacak gereçlerin, Türkiye'de ısmarlanmasından sonra laboratuvara girmesi aylar sürmektedir.

4. <u>Personel Kanunu</u>: Türkiye ve batı ülkeleri arasında personel kanunu önemli bir fark gösterir. Batıda bilim adamı sözleşmeli personeldir ve yanında çalışacak sözleşmeli bilim adamlarını (öğrencilerini, asistanlarını, teknisyenlerini ve diğer araştırmacılarını) seçme özgürlüğüne sahiptir.

BİLİMİN ORGANİZASYONU

5. <u>Bilimsel Başarı Düzeyinin Değerlendirilmesi</u>: Türkiye'de bilimsel başarı düzeyi değerlendirilmemektedir. Sadece doçent ve profesör olurken yapılan değerlendirme, profesörlükten sonra emekliliğe kadar yaklaşık 25 yıl boyunca bir daha yapılmamaktadır. Doçentlik, profesörlük ve daha sonrası için bilimsel başarı değerlendirme kriterleri, dünyadaki yeni gelişmelere göre gözden geçirilmelidir. Örneğin; Türkiye'de bilimsel

yayınlarda yazarların diziliş sırasında "senior author" son isim, sondan bir önceki isim gibi pozisyonların ne anlama geldiğinin bilinmediği görülmektedir. Bilim adamının bilimsel başarısı batı toplumlarında yapıldığı gibi aşağıdaki kriterlere göre objektif olarak her yıl değerlendirilmelidir.

a) yayınları, yayınlarının aldığı atıf sayısı,
b) aldığı ödüller,
c) aldığı araştırma grantları,
d) patentleri,
e) davet edildiği uluslararası konuşmalar,
f) uluslararası toplantılarda oturum başkanlığı,
g) uluslararası bilimsel organizasyonlarda aldığı görevler, kongre vs. organizasyonları,
h) makale ve grantların degerlendirilmesinde aldığı roller (peer-review),
i) editöryel görevleri.

6. <u>Yüksek Teknoloji Enstitüleri</u>: Bünyesinde çalışan bilim adamlarının, üniversitedeki bilim adamlarına göre daha yoğun bir şekilde bilimle uğraştığı, kendine özgü bütçesi ve özerk yönetimi olan bu kuruluşlar, batıda çok başarılı olarak çalışmaktadırlar. Türkiye'de de bulunan bu kuruluşların üst düzey bilim üretmemelerinin nedeni işleyişlerini direkt olarak etkileyen ve bu makalede bahsedilen sorunlardır. Türkiye'de hem üniversiteler, hem özel sektör bünyesinde yeni yüksek teknoloji enstitüleri kurulmalıdır. Bu enstitülere üniversite bünyesi dışındakilere doktora eğitimi verme olanağı gibi akademik yetenekler verilmeli, personel yasası ve diğer gerekli değişiklikler yapılarak Türkiye'ye beyin göçünü sağlayacak şekilde dünyaya açılmaları sağlanmalıdır.

7. <u>Bilimsel Yayınlar</u>: Türkiye'de ne tür yayınların bilimsel yayın olduğunun tanımlanmasında sorunlar vardır. Dünyanın herhangi bir yerinden, herhangi bir bilim adamının bilgisayarı aracılığıyla dilediği anda (10-15 sn içinde) ulaşamayacağı yayınların; yani biyolojik bilimler alanında, ders kitapları ve doktora tezlerinin bilimsel değerleri yoktur. Eğer içlerinde bilimsel değeri olan bir bulgu varsa, Science Citational Index'lere giren hakemli dergilerde ayrıca yayınlanmalıdır. Türkiye'de basılıp Science Citational Index'lere giren bilimsel dergi sayısı çok azdır (6). Bu sayının artırılması, yayınlanan tüm bilim dergilerinin atıf endekslere (örneğin: Biyolojik bilimler için Index Medicus'a) girme kriterlerini en kısa zamanda yerine getirmeleri gerekmektedir.

8. <u>Doktora ve Doktora Sonrası</u>: Batıda doktora öğrencileri bilimsel gelişmelerde çok önemli rol oynamaktadırlar. Türkiye'deki doktora sistemi, öğrencilerin bilimsel olarak verimli olmalarına yönelik bir hedef taşımamaktadır. En basit örnek olarak, batıda doktora tezleri öğrencilerin hakemli dergilerde yayınlanmış makalelerinden oluşmakta iken, Türkiye'de tezde yer alan çalışmanın yayınlanmamış olması şartı koşulmuştur (7). Öğrenci, doktora tezi için yaptığı araştırmaların hemen başında çok önemli bir buluş yapsa bile, tez süresinin dolmasına kadar buluşunu yayınlamadan beklemek zorundadır. Doktora tezi 12 nüsha basılmaktadır. İçeriği ne olursa olsun bilim dünyası tarafından bu teze ulaşılamamaktadır. Öğrenci ve hocası çok önemli bir buluş yapıp doktora tezinde yayınlasalar bile, bu buluş hakemli dergide yayınlanmadığı için bilim dünyasında dikkate bile alınmamaktadır.

Bilimsel yaşamda doktora sonrası "post doctoral" iki ya da üç yıllık dönem, batıda bilime doğrudan en etkin biçimde katkıda bulunulan dönemi oluştururken, Türkiye'de böyle bir dönem ve onunla ilgili düzenlemeler yoktur.

9. <u>Öğretim Üyeleri</u>: Batıda, üniversite öğretim üyelerinin bilime daha fazla zaman ayırması sağlanmaktadır. Bunun en önemli nedeni, öğretim üyesi kadrolarının geniş olmasıdır. Ayrıca, batıda "adjunct profesör" sistemi ile özel sektördeki ya da üniversite dışındaki enstitülerdeki bilim adamlarından eğitimde yararlanılması mümkün olmaktadır. Bir başka çözüm yolu olarak ise şu yeni uygulama yapılmaktadır (8): Öğretim üyelerinin iki senelik planlar ile hangi oranda bilim, eğitim ya da hizmet yapacaklarını önceden belirlemeleri sayesinde bilime yatkın öğretim üyelerine, bilime konsantre olmaları için iyi bir olanak sağlanmaktadır. Öte yandan bilime yatkın olmayan öğretim üyeleri, eğitim ve hizmet görevini üstlenmekte, böylece verimlilik artmaktadır.

10. <u>Ödüller</u>: Türkiye'de bilim adamlarına ve kuruluşlarına verilen ödüller yok denecek kadar azdır. İyi bilim adamının motivasyonunda, aldığı ödüller çok etkin bir rol oynamaktadır. Ödüller medyanın ilgisinin çekilmesi sayesinde toplumun haberdar edilmesini ve yönlendirilmesini sağlar. Ödüller verilirken kesinlikle adil seçim yapılmalıdır. Adil seçim sağlayacak çok pratik bir örnek olarak, bir önceki yıl, en yüksek etki faktörlü, hakemli dergide yayınlanan makalenin birinci yazarına en başarılı araştırma ödülü verilebilir. Üniversiteler, belediyeler ve bilim ile ilgili vakıflar her yıl bilim adamlarını maddi ve manevi olarak destekleyecek en başarılı araştırma ödülü vermelidir.

11. <u>Denetleme</u>: Batıda bilimin organizasyonunun kuralları, bilimsel yaşamın uzun soluklu olması ve başarılı sonuçlanan projelerin yeni projeler kazandıracağı temeline dayanmaktadır. Bu nedenle bilimsel başarı, bilimin finansmanını sağlayan kurumlar tarafından etkin olarak denetlenmektedir. Başarısız bulunan bilim adamı iş kaybı, pozisyon kaybı, araştırma grubunun küçülmesi gibi değişik derecelerde yaptırımlarla karşılaşmaktadır. Böyle olması son derece doğaldır. Türkiye'de benzer şekilde denetleme ve yaptırımlar, özel sektör dışında

hiçbir meslek alanında uygulanmamaktadır. Bu sorun çözülmedikçe geri kalmışlık kaçınılmazdır.

12. Bilimsel Toplantılar: Türkiye'de bilimsel kongrelerin ana amacının ülkenin bilimsel gelişimine katkıda bulunmak olması gerçeği gözardı edilmektedir. Kongreler sadece meslek içi eğitim verilen toplantılara dönüşmüştür. Sempozyum konuşmacıları kendi yeni bilimsel verilerinden bahsetmek yerine; üniversite üçüncü, dördüncü sınıflarda anlatılması gereken derlemeleri anlatmaktadır. Sözlü sunumlara çok kısa zaman ayrılmakta, bilime katkıda bulunacak tartışma ortamı oluşmamaktadır. Poster sunumları hemen hemen hiç ilgi görmemektedir.

Son yıllarda çok sayıda hekim, ilaç firmaları tarafından finanse edilerek yurt dışı kongrelere katılmaktadır. Bilim ile doğrudan uğraşan, ilaç firmaları ile reçete ilişkisi olmayan bilim adamlarının yurt dışı kongrelere katılması, eskiden olduğu gibi hala çok zordur.

BİLİMİN FİNANSMANI

13. Temel Bilimin Finansmanı: Batıda temel bilimsel araştırmaların finansmanı, devletin ana bütçesi tarafından etkin bir biçimde garantiye alınmıştır (9). Güçlü temel bilim araştırmaları olmayan ülkelerde, ürüne dönüşecek bilimsel buluş yapılamayacağı uzun zamandır bilinmektedir. Ayrıca bilimsel araştırmaları destekleme amacı ile kurulan vakıflar temel bilimlerin finansmanında oldukça etkin bir rol oynamaktadırlar.

14. Özel Sektörün Rolü: Batıda bilimin özel sektör tarafından finansmanı, toplam bilim finansmanın % 30 - % 70 kadarını oluşturmaktadır (10). Orijinal bilimsel buluşlar yapıldıktan sonra somut ürünler ortaya konmasında, ekonomik sistemin gereği olarak özel sektör rol almaktadır. Bu sayede bilimsel buluşların süratle artı değer olması ve toplumun gönencine katkıda bulunması sağlanmaktadır.

Bilimin özel sektör tarafından finansmanını sağlamak amacıyla, batıda sermaye ile bilim adamını bir araya getirme toplantıları yapılmaktadır. Orijinal buluşu ve patenti olan bilim adamına asıl işini kaybetmeden (spin-off) firma açma kolaylıkları sağlanmıştır. Firmaların sürekli olarak bağımsız bilim kurumlarına proje verme alışkanlıkları vardır ve bütçelerinde bu amaçla sürekli olarak para bulunmaktadır. Ayrıca özel sektör firmaları orijinal buluşları patentleme konusunda ileri derecede yetkindirler.

Batıda bilimsel buluşların ürüne dönüşmesinde özel sektörün rolü birkaç yüzyıldır başarıyla sürmektedir; çünkü personel kanunu uygundur, maliye ve ihale kanunu uygundur, üniversiteler kanunu uygundur. Şu ana kadarki uygulama her açıdan iki tarafı da tatmin etmiştir. Kanunlar; iletişim teknolojisine, paranın küreselleşmesine, ekonomik gelişmelere ve yeni oluşan gereksinimlere paralel olarak sürekli yenilenmektedir.

15. Şeffaflık: Batıda bilimin finansmanı şeffaf olarak sürdürülmektedir. Bilimi finanse eden tüm kuruluşlar kime, hangi proje için, ne kadar para verdiklerini topluma açıklamaktadırlar. Tüm bilim kurumları yıllık raporlarında araştırmalarının nasıl finanse edildiğini açıklamaktadırlar. Tüm bilim adamları, konferanslarından ve derslerinden önce anlatacakları bulguların herhangi bir özel sektör firması tarafından finanse edilip edilmediğini bildirmek zorundadırlar.

16. Patentler: Batıda tüm orijinal buluşlar patentlenmektedir (10, 11). Patentlenmeden yayınlanmış buluşların ürün haline geçmesi pratik olarak imkansızdır. Türkiye'de patent çok nadir olarak yapılmaktadır. Bilim kuruluşlarının patent için bir bütçesi yoktur (Avrupa'da patent masrafları yaklaşık 20'000 Euro tutmaktadır). Patent avukatlığı/mahkemeleri, bir uzmanlık alanı olarak batıda etkin bir şekilde çalışmaktadır.

Şu anki koşullarda Türkiye'de ülkenin gönencini artıracak çok önemli bir bilimsel buluş yapılsa bile, yukarıda bahsedilen nedenlerden dolayı patentlenemeyecek ve ürün haline dönüşmesinde büyük sorunlar olacaktır. Ayrıca Türkiye'de telif hakkı yasaları etkin değildir. Hemen her ürünün sahtesi çok kısa zamanda piyasaya çıkmaktadır. Bu sorun çok acilen çözülmelidir.

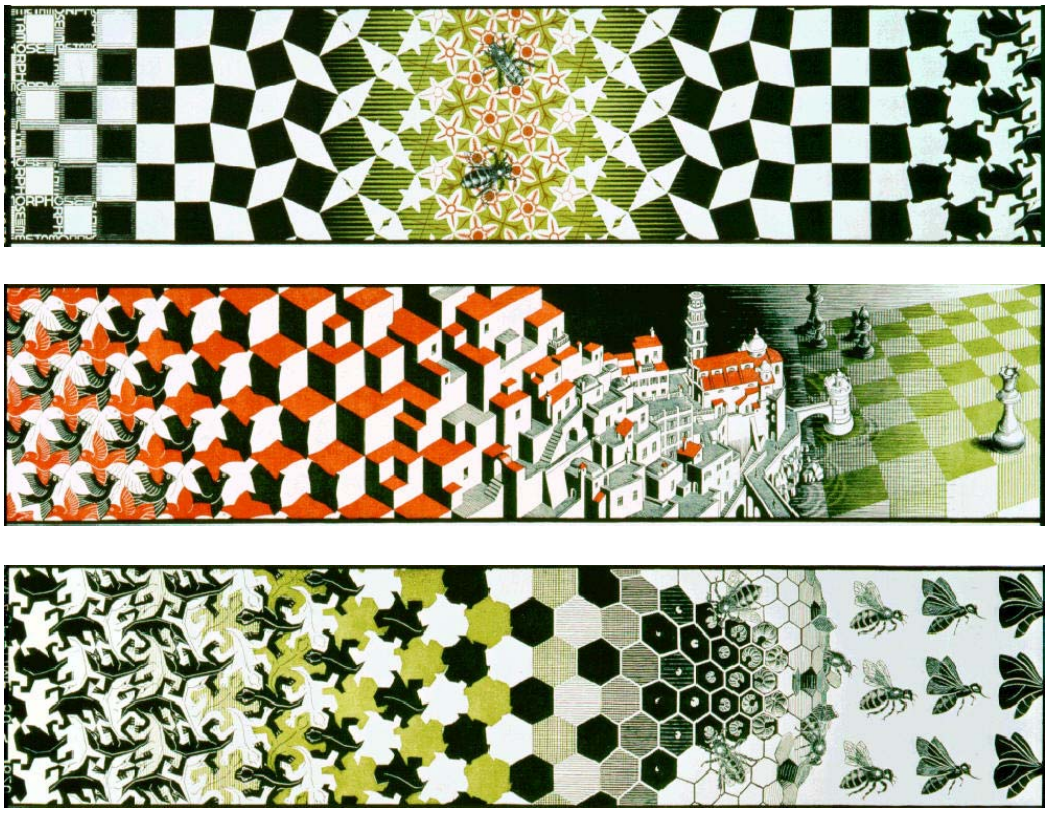
SONUÇ

Türkiye'de bilimin organizasyonu ve finansmanındaki sorunlar, kamuya ait sanayi kuruluşlarının zarar etmelerine ve birer birer elden çıkmalarına yol açan sorunlara çok benzemektedir. Şu anki koşullarda Türkiye'de ülkenin gönencini arttıracak çok önemli bir bilimsel buluş yapılsa bile, yukarıda bahsedilen nedenlerden dolayı patentlenemeyecek ve ürün haline dönüşmesinde büyük sorunlar olacaktır. Ülkenin gerçek anlamda çağdaş uygarlık ve refah düzeyine ulaşması, bilim ve teknoloji üretimini arttırmak için gereken düzenlemelerin süratle yapılmasına bağlıdır. Yapılan herhangi bir orijinal bilimsel buluşun patentlenmesi, ürüne dönüşmesi için varolan engeller süratle giderilmelidir. Temel bilimsel araştırmaların; üniversiteler, TÜBİTAK ve benzeri devlet kuruluşları ve vakıflar tarafından en iyi şekilde desteklenmesinin gerektiği unutulmamalıdır. Özel sektörün araştırma-geliştirme harcamalarını arttırmak için gerekli düzenlemeler yapılmalıdır. TÜBİTAK ve TÜBA'nın bütçesi, etkinliği ve şeffaflığı artırılmalıdır. Bilime destek olan vakıfların sayısı artırılmalıdır. Bilimin gelişmesine yönelik sivil toplum örgütleri yaygınlaşmalı, birçok gelişmiş batı ülkesinde bulunan bilim ve teknoloji bakanlığı kurulmalıdır.

Kaynakça:

1. Science and Technology Indicators for the European Research Area (STA-ERA) http://www.cordis.lu.
2. Devlet İstatistik Enstitüsü http://www.die.gov.tr/konular/bilimTel.htm
3. Education, research, and technology: promoting investment in Switzerland's excellence. Federal Office for Professional Education and Technology. http://www.bbw.admin.ch/html/pages/bft/2002/brosch_e.pdf.
4. Davis HT. Minnesota Institute of Technology. From the Dean. http://www.it.umn.edu/about/dean/message.html.
5. Whitehead S. New biotech propaganda targets children. Peace & Freedom volume: 61 no:4, 2001. http://www.mindfully.org/GE/GE3/Propaganda-Targets-Children-WILPF.htm.
6. ISI Science citational index http://www.isinet.com/isi/index.htlm
7. Doktora yönetmeliği (çeşitli üniversiteler)
8. Gent Universitesi http://allserv.ugent.be
9. Swiss National Science Foundation http://www.snf.ch
10. Broad W. J. Study finds publicly financed science is a pillar of industry. 1997 http://www.-thphys.physiscs.ox.ac.uk/users/AndrewRutenberg/Files/sci-research.html.
11. Science and Technology Indicators for the European Research Area (STA-ERA). European patents per million population. http://www.Cordis.lu/indicators/ind_eupatents. htm.

* Cezmi A. Akdiş'in yazısı, 15 Kasım 2003 tarihli Cumhuriyet Bilim Teknik dergisinde de yayınlanmıştır. Yazısını yeniden yayınlamamıza izin verdiği için Sayın Akdiş'e teşekkür ederiz.

Escher, *"Metamorphosis"*

Sen Terörist Olamazsın

Zuhal Yeniçeri
zuyen@baskent.edu.tr
Eleştirel - Yaratıcı Düşünme ve Davranış Araştırmaları Laboratuvarı

Gelin kalabalık bir caddede yol boyunca yürüyelim ve yürürken de sağımızdan solumuzdan geçen, çevremizde dolaşan insanları şöyle bir inceleyelim. Aslında hiçbir fikir sahibi olmadığımız bu insanlar hakkında, sadece tek bir anlık görüntüye bakarak pek çok fikir üretebiliriz. Şık bir pantolon - ceket takım giymiş bakımlı bir kadın, kesinlikle iş kadını olmalıdır; ya da son model pahalı bir jiple kırmızı ışıkta bekleyen adam kesin çok zengindir ve büyük olasılıkla karısını da aldatıyordur. Karşı kaldırımdan geçen salaş giyimli lise öğrencilerine ne demeli? Kızların etekleri kısa, saçları ise yanlarındaki erkek öğrencilerden daha da kısa. Erkeklerin ise gömleklerinin bir tarafı pantolonlarının dışına çıkmış, jöleli dik saçlarıyla küçük dağları onlar yaratmış. Günümüzün gençliği işte, umurlarında mı hayat şartları, ekonomi, seçimler vs. Şimdi yanı başımızdan geçen başörtülü kadın ise oldukça muhafazakar, kocasının lafından çıkmaz, çocuklarını geceleri dışarı salmaz, birçok yönden bastırılmıştır. Az ilerideki otobüs durağında bekleyen Fenerbahçe bereli ve kaşkollü genç taraftar ise holiganizmin içinde kavrulup gitmektedir. Galibiyetle sonuçlanan maçlardan sonra patlayan silahlar onun eseri. Köşedeki pasajın önünde sigaralarını tüttüren uzun saçlı, siyahlar giymiş, kulaklarını ve burunlarını deldirmiş satanist gençlerin beyinlerini metal ve hard rock müzik bulandırmış olmalı.

Her insan, geçmiş yaşantılar, deneyimler ve gözlemlerle oluşan ve içerisinde bulunulan toplumun kültür yapısıyla özdeşleşerek artık genel geçer hale gelmiş birtakım kalıp yargıları (stereotypes) benimser. Bu kalıp yargılar gündelik yaşamda oldukça işlevseldir. Görüntüsüyle belirli ipuçları veren kişiler hemen bir kategoriye girebilir ve sonuç olarak onlar hakkında uzun uzun düşünüp analizler yapılmasına ve zaman harcanmasına gerek kalmaz. Böylelikle tanımadığımız insanlar bizim için belirsiz olmaktan çıkarlar ve biz de davranışlarımızı rahatlıkla şekillendirebiliriz.

Ancak söz konusu bu yargıların elbette ki doğuracağı olumsuz sonuçlar vardır. Her birey kendi içinde tutarlı bir bütündür, onu o yapan sadece fiziksel görüntüsü değil; düşünceleri, deneyimleri, yaşantıları ve duygularıdır. Dolayısıyla sadece ilk bakışta kendi bireysel algımızın seçiciliği ile dikkat ettiğimiz özelliklere dayanarak insanlar hakkında doğru yargılara ulaşamayız. Bu, komik olaylara yol açabileceği gibi aynı zamanda tehlikeli durumlara da neden olabilir.

Özellikle 11 Eylül olaylarından sonra dünya gündeminin ve geçtiğimiz Kasım ayında beş gün içerisinde İstanbul'da meydana gelen patlamalardan sonra Türkiye gündeminin belki de ilk sırasında "Terör ve Terörizm" yer aldı. Görsel ve yazılı basında, akademik çevrelerde, iş yerlerinde, evlerde ve birçok ortamda terör konuşulmasının ve bu kadar görsel uyaranın ardından, insanlarda birtakım yargıların oluşması elbette şaşırtıcı değil.

Türkiye'nin pek çok yerinde ve özellikle de Ankara, İstanbul gibi metropollerde güvenlik önlemlerinin olabildiğince arttırıldığını görüyoruz. Resmi bina, okul, iş yeri, toplu taşıma araçları, alışveriş merkezi gibi kalabalık ortamlara girişlerde insanlar, ellerinde dedektörlerle dolaşan güvenlik görevlileri tarafından kontrol ediliyor. Peki aranan ne ya da aranan(lar) kim? Kirli sakallı, esmer, orta boylu, kötü giyimli erkekler mi?

Söz konusu özelliklere sahip bir kişinin esmer olmasının nedeni genetik yapısıyla ilgilidir. Yüzündeki sakalların sebebi ise, o gün sabah evden çıkmadan tıraş olmaya üşenmesi ya da tamamen kişisel beğenileri olabilir. Sadece sakallı ve erkek olmaları nedeniyle bazı insanlar daha sık ve dikkatli aranırken; bunun aksine, pahalı arabalara binen, arabasının ön camında bir üniversitenin amblemini taşıyan, görece daha fazla öz bakıma sahip ve düzgün Türkçe kullanan insanların ise daha yüzeysel kontrol edildiklerine de tanık oldum. Bu standart dışı uygulamanın temelinde "Sen terörist olamazsın!" kalıp yargısı yatmaktadır.

Tüm bunların yanısıra, eğer terörist eylemleri planlayanlar ve uygulayanlar bu kalıp yargıların farkındaysa, buna göre tedbir alıp amaçlarına rahatlıkla ulaşabilirler. Türkiye'de geçmişte de çeşitli olayların ardından terörle ilgili benzer kalıp yargıların ifade edildiğini gördük. Çeşitli terör örgütlerinin hücre evlerine güvenlik güçlerince yapılan baskınlardan sonra, evli çift imajı çizen teröristler için komşularının "Kendi hallerinde karı kocaydılar, terörist çıktılar", "Kırk yıl düşünsem aklıma gelmezdi" gibi tepkileri, bu kalıp yargı ifadelerine güzel bir örnektir.

Oysa sakallı sakalsız, evli ya da bekar, esmer veya sarışın farketmez; herkes terörist olabilir ya da hiç kimse terörist değildir.

Değişen Dünya İçin Yeni Bir Anlayış: Hakların Yeniden Tanımlanması ve Yeni Planlama Yaklaşımı

Gülsen Yılmaz
gulseny@gazi.edu.tr
Gazi Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Dünya; sanayi toplumundan bilgi toplumuna, ulus devletler dünyasından ulusüstü dünyaya, fordist üretimden postfordist üretime, moderniteden postmoderniteye önemli bir değişim süreci içindedir (1). Bu değişim ve dönüşüm süreci içinde, bir yandan dünya ölçeğinde ekonomik, sosyal ve siyasi değişimler; diğer yandan da gelişen farklı insan modelleri ve buna bağlı olarak ortaya çıkan haklar sistemine ilişkin gelişmeler yaşanmaktadır. Bu değişimler eski anlayışların yıkılmasına ve planlama anlayışında yeni eğilimlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bir başka deyişle, son dönemlerde küresel etkileri olan değişimler yeni bazı kurumların oluşumunu zorlamaktadır. Sonuçta, hem küresel hem de yerel ölçeklerde yeni kurumlar ve düzenleme mekanizmaları ortaya çıkmaktadır.

Planlama pratiği ve haklar sistemi ilişkisi günümüzde çok fazla tartışılmayan ve üstünde henüz görüş birliğine varılmamış yeni bir tartışma konusudur, bu çalışma ile bu konudaki boşluğun doldurulacağı düşünülmektedir. Bu konunun seçilmesinin arkasında iki ana neden vardır. Birincisi, kent plancısı olarak haklar düzeninin kavranmasının gerekliliğidir. İkincisi ise haklar üstünden yenilikler yapan bir planlama sürecine ilişkin ipuçları sağlamak ve planlama anlayışındaki değişimlerin kavranmasına yardımcı olmaktır. Ayrıca, daha sonra bu konuda yoğunlaşacak araştırmacılara, kent planlaması açısından yeni ufuklar açmak ve varolan pratiğin sorgulanmasına olanak veren yararlı bir çerçeve çizilmesini sağlamak, bu çalışmanın çıkış noktaları olarak tanımlanabilir.

Bu kapsamda ilk olarak hak kavramının temelinde yer alan insan modellerindeki değişim kısaca ele alınacaktır. Daha sonra, hak kavramı üzerine irdelemeler yapılacaktır. Hak kavramı kapsamında, hak nedir? nasıl sınıflanabilir? sorularına yanıt aranarak, özellikle mülkiyet hakkının bu kavramsal çerçeve içindeki yeri belirlenmeye çalışılacaktır. Ayrıca, mevcut haklarla toplum düzenleri arasındaki ilişki, piyasanın çalışması, iyi bir toplum düzenini belirleyen hakçalığın-adaletin oluşum süreçleri üzerinde durulacaktır. Son olarak haklar üstünden yenilikler yapan bir planlama sürecinin gerçekleştirilip gerçekleştirilemeyeceği konusu tartışılacaktır.

1. BİREY MODELİ ÜZERİNDEKİ DEĞİŞİMLERE GENEL BİR BAKIŞ

Dünyanın yaşamakta olduğu hızlı değişim, insan niteliğinin ve insana bakışın değişimine neden olmuştur. İnsan modelindeki değişim, özellikle sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçiş süreciyle açıklanmaktadır. Sanayi toplumunda insan kapasitesi, kasların uzantısı olarak geliştirilmiştir. Bilgi toplumuna geçişte yaşanan gelişmelerle birlikte, günümüz insanı bilgisayar teknolojisi ve bilgiye erişim sayesinde kapasitesini artırmaktadır. Bu saptamayı daha detaylı incelemek, daha sonraki aşamalarda hak kavramını anlamamıza yardımcı olacaktır. "*Sanayi öncesi toplumlarda insanlar yaşamları için gerekli enerjiyi, evcilleştirdikleri hayvanların kaslarıyla sağlamakta ve çok az enerji tüketmekteydiler. Sanayi toplumuna geçildiğinde ise, fosil yakıtlar ve makinalar üzerinden enerji sağlanmaya başlandı ve enerji miktarı arttı. Bu gelişmeler ve son dönemdeki teknolojik ilerlemeler (bilgisayar vb.) insanların yapabilme kapasitesini genişletmektedir*" (1).

Yine son dönemdeki en önemli gelişmelerden biri, insan kaynağının gelişmişlik için en önemli araç olduğununun fark edilmesidir. Doğal insan modelinden, toplum içinde ilişkiler kurma ve vizyon geliştirme kapasitesine sahip insan modeline geçilmiştir. İnsan niteliğindeki bu değişimlerle birlikte insan hakları, sorunları ve sorumlulukları da farklılaşmaya başlamıştır. Küresel düzene entegrasyonda en önemli meta, fikir ürünleri ve buluşlardır. Bu durum hem insana bakışa hem de haklar sistemine, özellikle de insan haklarına, yeni bir boyut kazandırmıştır.

2. HAK KAVRAMI ÜZERİNE İRDELEMELER

Hak Kavramı

Hakların öznesi insandır. Hak, hukuk tarafından korunan bir yarardır ve hak sahibine bu korumadan yararlanma yetkisi vermektedir. Ayrıca hak, bireylere toplumsal ilişkiler ve ahlaki bakımdan tanınan davranış özgürlüğü olarak da tanımlanabilir. Haklar, hak sahipleri arasında dağıtılan ve uygun bir şekilde her bireyin bu paylaşımda yer almasını sağlayan bir sistemdir (2). Hak, davranış için yetki verir ve ayrıca görev ve sorumluluklarla ilişkilidir. Yeni haklarla birlikte yeni sorumluluklar üretilmektedir. Haklar sistemi toplumda yaşayan insanların isteklerini gerçekleştirmek için gerekli meşru yolları ortaya koymaktadır. Bireye bakışın değişmesi ve insan kapasitesinin evrilmesi sonucu insanların talep ve istekleri de değişmiştir. Bu da yeni haklar sisteminin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Hakların Sınıflandırılması Üzerine

Tarihsel süreç içinde hak, farklı kapsamlarda ele alınmaktadır. Haklar çeşitli şekillerde

sınıflanabilmekte ve değişik kuşaklara ayrılabilmektedir. Politik kominitede kabul edilmiş haklar, sivil haklar olarak adlandırılmaktadır. Ahlaki haklar ise, yasal zemini olmamasına rağmen toplumda kabul edilen haklar olarak tanımlanmaktadır. Yasal haklar hem sivil hem de politik yapılardan oluşmaktadır. Bazı yasal haklar görevleri değil, yasal engelleri ifade etmektedirler. Hak sistemleri; sivil haklar, demokratik kurumlar, sivil haklar yasasına uymak için gerekli kurumsal sorumluluklar, cezalandırma ve adil yargılama kurumları arasındaki ilişkiden oluşmaktadır (2).

Kişinin siyasi iktidarın kullanımına katılma amacına yönelik seçme, seçilme, siyasi parti kurma ve partilere girme, siyasi iktidarı eleştirme gibi haklarına, siyasi haklar adı verilmektedir. Buna karşın bir toplumun yurttaşlarına, o toplumun hukuki ya da yasa koyucu güçleriyle verilen haklara, vatandaşlık hakları adı verilmektedir. Öte yandan; iyi bir eğitim, sağlık, meslek sahibi olma, uygun bir yaşam standardına ulaşma, baskı altında tutulmama, fırsat eşitliği gibi bireylere toplum tarafından sağlanan temel haklar, insan hakları olarak tanımlanmaktadır (3). İnsan hakları; biri ahlaki diğeri yasal olmak üzere, iki temel üzerine oturur. Ayrıca insan hakları sivil ve ahlaki hakların üstündedir. Dünya üzerinde insan hakları konusu üzerinde henüz bir uzlaşma bulunmamaktadır. İnsan hakları ve diğer haklar arasında herhangi bir biçimde hiyerarşik bir yapı yoktur. Haklar arasında hiyerarşi olduğu zaman, biri diğerinin oluşmamasına neden olabilir. Oysa hepsinin aynı önemde gerçekleştirilmesi gerekmektedir. İnsan haklarının böyle farklı şekillerde sınıflaması yapılsa da, insan haklarının bir bütün olduğu unutulmamalıdır.

Yeni dünya düzeninde; kişinin belirli yaşam alanlarının gizli tutulması amacına hizmet eden, akıl ve vücudu bütün olarak gören ve bu bütünün kapasitesinin artırılmasını hedefleyen kişisel haklar öne çıkmaktadır. Kişisel hakların oluşması için öncelikle hakların oluşturulmasını sağlayacak hükümet organlarına ve demokratik kurumlara ihtiyaç vardır. Kişisel hakların demokratik kurumlarla ilişkisi, haklar sisteminin temelidir (2). Ortaya çıkan yeni düzende demokratik kurumlardaki farklı yapı arayışları, kişisel hakların kapsamının genişletilmesini ve bu kapsamda yeni bir haklar düzenine ilişkin tasarımı gündeme getirmektedir.

İnsan hakları hem tarihsel hem de evrenseldir. İnsan haklarının gelişme süreci hala devam etmektedir ve bugünkü insan haklarının gelişimi üç farklı aşamada ortaya çıkmıştır. Uygarlık sürecinde insanın niteliğindeki değişimler ve insan haklarının evrilmesi önem kazanmaktadır. Birinci aşama haklar; Fransız Devrimi'nin "İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi"yle gelen ve öncelikle bireyi daha çok devlet karşısında koruyan, onun özel alanını, eylem alanını genişleten klasik[1] haklardır. Bu aşamada; özgürlük, yaşama hakkı, mülkiyet hakkı, kişi güvenliği, özgür ifade hakkı gibi haklar ve özgürlükler gelişmiş ve kurumsallaşmıştır. Birinci aşama haklar, atomistik bireylerden oluşan bir toplumu temel almaktadır.

Birinci aşamadaki haklarla toplumdaki kişilere eşit fırsatlar sağlanamamış ve refahın yaygınlaştırılması konusunda problemler ortaya çıkmıştır. Refah devletinin gelişimine paralel olarak ikinci aşama haklar, sosyalist hareketle birlikte sosyal haklar[2] olarak gelişmiştir. Sosyal haklar çerçevesinde; çalışma, sosyal güvenlik, çalışanların örgütlenmesi, yeterli sağlık-eğitim hizmetleri vb. haklar kurumsallaşmıştır.

Haklarla varolan toplum düzenleri arasındaki ilişki incelendiğinde, bireyin konumunun temel öğe olarak karşımıza çıktığı görülmektedir. Modernite kapsamında; geleneksel toplum bağlarından kopmuş, belirli bir yöreye bağlılığı azalmış, çok uzaktaki gelişmelerden haberdar olabilen -akışkanlığı artmış-, toplumsal temsil düzeyinde, kendi aklıyla kendini yönetecek bir birey ve eğitilmiş kişilerden oluşan bir toplum tanımlanmaya çalışılmıştır. Birey, modern toplumun yurttaşı ve ortak ilişkiler içindeki eşit üye olarak kabul edilmektedir. Kamu yaşamına yurttaş sorumluluğuyla katılmaktadır. Bu çerçevede bireyin genel özelliklerinin tanımlandığı örgütlenme biçimi, "Ulus-Devlet" ve "Demokrasi"dir. Kendi üstünde düşünen toplum demokrasi rejimi içinde yer almaktadır.

Bireysel hakların korunmasındaki artış sosyal hareketliliği artırmaktadır ve bireysel hakların evrimi vatandaşlık haklarını koruyan kurumların oluşmasıyla ilişkilidir (4). Bu da rejimi ifade etmektedir. Tamamen demokratik kurumsal yapının oluşması, ülkede hem yasalarla hem de uygulamada vatandaşlık haklarının korunduğunu göstermektedir. Kentli hakları da, bu süreçte insan haklarının yaşama geçmesi olarak evrimini devam ettirmektedir.

Günümüzde ise üçüncü kuşak haklar adı verilen dayanışma hakları[3] gelişmektedir. Çevresel haklar, toplumsal ve kültürel kendi kaderini tayin, insanlığın ortak mirasından yararlanma, uluslararası bir barış ortamında yaşama gibi hak ve özgürlükler getirmektedir. Üçüncü aşama haklar toplumda ilişki içindeki insanı esas almaktadır, zaten bu nedenle dayanışma hakları olarak tanımlanmaktadır. Bu hakların gerçekleştirilmesi için toplumda yaşayanların tümünün gayretlerinin birleştirilmesi gerekmektedir. Tüm bunlarla birlikte ortaklaşa bir ödev ve sorumluluk yükleyen dayanışma hakları ile hem birey, hem toplum yapısı, hem de demokrasi ve yönetim anlayışı tüm bu gerekliliklere uyumlu olabilecek biçimde evrilmektedir.

---

[1] Klasik haklar negatif haklar olarak da tanımlanabilmektedir.
[2] Sosyal haklar pozitif haklar olarak da tanımlanabilmektedir.
[3] Üçüncü grup dayanışmacı haklar aktif statü hakları olarak da tanımlanabilmektedir.

Hakların Yeniden Tanımlanmasının Gerekliliği: Mülkiyet Hakkı Örneği

Mülkiyet hakkı bireyin o mülk üstünde neler yapacağının belirlenmesidir. Kent planlamasını belirleyen temel kurum, mülkiyettir (somut olarak ele alınacaksa kentsel arsa mülkiyetidir). Mülkiyetin kurumsallaşma biçimi sadece planlama anlayışını değil, aynı zamanda plan dışı kalma yollarını da belirlemektedir. Bir mülkiyet sistemi toplumdaki kişiler arasındaki hakları öyle dağıtmalıdır ki; her kişi sahip oldukları için gerekçelere sahip olsun. Mülkiyet sisteminin temelinde adalet kavramı bulunmaktadır. Locke, mülkiyetin meşruiyetinin dayandığı temel ilkeyi "hak etmek" olarak tanımlamaktadır. Mülkiyet; söz konusu nesnenin özellikleri göz önüne alınarak, hakça ve adalet temeline göre değerlendirilmelidir.

Mülkiyet dört farklı temel ilkeden oluşmaktadır: Edinme ilkesi, el değiştirme ilkesi, kullanım ilkesi ve düzeltme ilkesi[4] (5) Bu dört ilkenin içinin nasıl doldurulacağı toplumsal olarak belirlenmektedir (6). Bu kapsamda, feodal dönemin mülkiyete bakışı ile Liberal döneminki farklıdır. Feodal dönemin tersine; liberalizm, mülkiyeti insan haklarının bir parçası olarak kabul etmektedir. Liberalist düşünce, mülkiyeti insan hakkı olarak temellendirmekte, ancak mülkiyetin tarihselliğini ve kamusallığını ortadan kaldırdığı için eleştirilmektedir. Örneğin; kentsel arsa mülkiyeti liberal anlayışla ele alındığında bazı kentli haklarını ortadan kaldırmaktadır.

Mülkiyet anlayışı büyük ölçüde o toplumdaki birey-devlet ilişkisinin nasıl olduğuna bağlıdır. Mülkiyet hakları klasik haklar içinde ortaya çıkmıştır. İnsan haklarının birinci aşamada kurumsallaşan bireyci mülkiyet anlayışı, dayanışmacı haklar içinde yer alan kentli hakları içinde farklı problemler ortaya çıkarmaktadır. Haklar sistemine paralel olarak mülkiyetle ilgili anlayışların; toplumların ekonomik, sosyal, siyasal gelişmeleri sırasında değiştiği ve toplumun gereksinimleri doğrultusunda yeniden şekillendiği görülmektedir. Bu tespit geçmişte mülkiyetle birlikte gelen, istediği gibi kullanma hakkının geçerliliğini yitirdiğini ifade etmektedir. Günümüzde ortak değerlerin kullanılmasında, herkesin katılma ve fikir bildirme hakkının olduğu savı yaygınlaşmaya başlamaktadır. Bu sav sınır ötesi olup tek bir dünya için koruma ve müdahale etme fikrine dayanmaktadır. Örneğin; doğal kaynakların kullanımı, her ölçekte yerel, bölgesel ve küresel bir etki yaratmakta ve bireylerin mülkiyetine konu olmaktan çıkarak dünyanın farklı yerlerinde yaşayan bireylerin ortak görüşüyle belirlenmektedir.

Bir başka önemli konu, mülkiyet ve mülkiyet hakları üzerinden insan haklarının mekan ve yerleşme ile ilişkisini kurmadır. Tıpkı doğal kaynakların kullanımındaki mülkiyette olduğu gibi, kentsel arsa mülkiyeti konusunda da bireyin kendi haklarını kullanmasının etkileri, sadece bireyin özel alanı ile sınırlı olmayıp, bu etki kamu alanına taşınmaktadır. Bu durumun kimi örneklerde birey özgürlüğünün kullanılmasının, başkalarına bir emr-i vaki yaratmak haline geldiği görülmektedir. Bugünkü yapı içinde bir yerin biçimlenmesinde söz sahibi olmak büyük ölçüde mülk sahiplerinin kararına bağlıdır. "Ancak mülk sahipleri orada yaşamıyorlarsa ne olacak?", "Mülk sahipleri ile orada yaşayanlar farklı ise, orada yaşayanların yaşadıkları yeri biçimlendirme hakları olmayacak mı?" gibi pek çok soru karşımıza çıkmaktadır. O yerde yaşayanların kamu alanı yoluyla yaşadıkları yeri şekillendirmeleri olasıdır. Ancak, mülkiyet kurumunun katılıma engel oluşturduğu açıkça görülmektedir. Bu engelin aşılabilmesi için yurttaş bağlılığı ve bireylerin çevresini benimsemesi zorunludur. Mülkiyet hakları üzerinden yapılan örnek analiz, sürekli olarak çeşitlenen değişik insan haklarının birbiriyle çelişen sonuçları karşısında, insan haklarının içeriklerinin bir iç tutarlılık sağlayacak şekilde yeniden tanımlanması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Bu problemleri çözmek için haklar yeniden tanımlanarak, işbirliği ve işbölümü yapılması gerekmektedir. Eskiden hak veriliyor olarak kabul edilip bunun üstünden işbirliği yapılıyordu, artık bu anlayış geçerliliğini yitirmiştir. Gerçekte işbirliği probleminin arkasında yatan sorun, hak problemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Hakları genişletmek, talepleri belirtmek, bunları ortak kamu yararı etrafında toplamak, işbirliğinin yeni temelini oluşturmaktadır. Mevcut mülkiyet hakkı, müzakere yapma hakkını sınırlandırmaktadır. Hak veriliyor kabul edildiğinde, bir yerleşme, orada yaşayanların ortak çabalarıyla biriktirilmiş bir dışsallık olarak görülmektedir. Sonuçta mülkiyet kurumu üstünde müdahale yapılamayınca, planlama sadece dışsallıkların yönetimine indirgenmektedir.

Bu analiz, birinci aşamada ortaya çıkan (mülkiyet hakkı gibi) hakların, üçüncü aşamadaki haklarla (kentli hakları gibi haklar) yeniden yorumlanması gerekliliğini göstermektedir. Son dönemlerde hakların çeşitlenmesi, insan haklarının (bunun içinde kentli haklarının) yeni anlamlar kazanmasına yol açmaktadır. Burada da bireysel hakların yeniden yorumu ve şekillendirilmesi konusu öne çıkmakta ve "kamu yararı ve bireylerin özgürlüğü arasında nasıl bir denge kurulacak?" sorusu önem kazanmaktadır.

HAKLARIN YENİDEN TANIMLANMASI

Adalet eşit hak dağıtımı olarak tanımlanmaktadır. Burada bireyin eşitliği ve özgürlüğü konu olmaktadır. Eşitlik ilkesi kapsamında, fırsat eşitliği ve eşitsizlikleri azaltmaya

[4] Daha detaylı bilgi için Tekeli, İ. (1992), Kentsel Topraklarda Mülkiyet Kurumunun Varlığının Toplumsal Sonuçları ve Yeniden Düzenleme Olanakları Üzerine, Planlama, (1/4), TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, Aralık, Ankara.bkz.

yönelik özgürlüklerin sunulması gerekliliği ortaya çıkmaktadır (7). Güçlü bir demokrasi anlayışı, eşitliği ve özgürlüğü birleştirmelidir. Hakların yeniden tanımlanmasındaki amaç, eşitlikçi-adil dünya düzenine ulaşmaktır. Kentsel yaşamda bu konuda üç farklı öğeden bahsedilebilir: Sürdürülebilirlik, hakçalık ve yaşanabilirlik. Bu ilkeler doğrultusunda oluşturulacak kentli hakları çerçevesinin belirlenmesi, haklar konusundaki çelişkileri ortadan kaldıracaktır.

Hakçalık ve adalet, genel olarak bireye referansla tanımlanmaya çalışılmaktadır. Ancak kent planlaması ve kentsel mekana ilişkin ele alışta bu yetersiz kalmaktadır. Çünkü bireysel eşitsizlikler ve farklılıklar, mekansal eşitsizliklerde yeniden karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle hakçalık ilkesi sadece birey üstünden tanımlanamaz. Daha yaşanılabilir bir kentsel yaşam çevresi için hakçalık ilkesi, kamu yararı ortaya çıkaracak toplumsal değerler üzerinden tanımlanmalıdır.

Bugün insan hakları ihlalleri tüm dünyada önemli bir konu olarak duyarlılıkla takip edilmektedir. Ancak bu duyarlılık daha çok siyasi haklarda yaşanmaktadır. İnsan haklarının yaşama geçmesinin bir parçası olan kentli hakları için aynı düzeyde duyarlılıktan henüz bahsedilemez. Bunun çeşitli nedenleri vardır. Ancak bu nedenler bu tartışmada detaylandırılmayacaktır. Kentli haklarında ortaya çıkacak ihlaller için devletin, bireyin sorumlulukları vardır. İyi üstünden tanımlanan insan haklarının geliştirilebilmesi için devletin bireyi toplumsallaştırması zorunludur. Bu kapsam içinde kentli hakları, üçüncü aşama haklar içinde yeni bir alan olarak tanımlanıp insan hakları, yerleşme düzeyinde ele alınabilecektir.

Bireyin kamusal-sosyal özne olma talebi doğrultusunda yeni haklar sistemi getirilmelidir. Son dönemde en önemli gelişmelerden biri, bireyin kendi gücünü ve kimliğini yeniden kazanma çabasıdır. Tüketim alanında kapitalist sistem içinde, birey bunu standartlaşmış malları üreten topluluğun bir parçası olarak gerçekleştirmekteydi. Yeni eğilimlere göre ise, bireysel taleplerini ve özenli tercihlerini karşılayabilecek bir konumda kendini ortaya koymaya çalışmakta ve sistemin bu taleplere uygun bir şekilde örgütlenmesine neden olmaktadır. Geçmişte farklılıklar olumsuzluk anlamına gelmekte, birey ortalamalar ve normal üzerinden değerlendirilmekteydi. Şimdi ise durum değişmektedir ve farklı kimlik taşımak olağanlaşmaktadır. Bu durumda, toplumdaki bireyi öne çıkaran insan hakları yerine, bireyi birey olarak ele alan bir insan hakları tanımının gerekliliği açıkça görülmektedir. Yeni hak sisteminde bugüne kadar açık kalmış olan aralıkların genişletilerek, bireyin eylem yapma biçiminin diğerlerine getireceği olası eşitsizlikleri engelleyecek servislerin geliştirilmesi gerekmektedir.

Yeni düzen içinde, vatandaşlık ve vatandaşlık haklarının insan haklarına dönüşüm süreci yaşanmaktadır. Vatandaşlık hakkı bireyin yaptığı sözleşmeye bağlı değildir. Ayrıca, evrensel değerleri de içermek zorunda değildir (8). Bireyin öne çıktığı sosyal örgütlenme yeni dünya düzeninin temelinde yer alacak gibi görünmektedir. Uygarlık süreci hak üretme olarak tanımlanırsa; yeni dünya düzeni içinde hakların genişletildiği, tüm bireylere eşit imkanlar sunan ve eşitsizlikleri azaltan gelişmiş bir uygarlık sürecine doğru yol aldığımızı söylemek doğru olur.

Yeni hak sistemi içinde, insan kaynaklarının geliştirilmesi önem kazanmaktadır. Sürekli eğitim ve yaratıcılığa öncelik veren bir eğitim sistemi hakkının geliştirilmesi, bilgiye dayalı işgücü kapasitesinin artırılması ve daha da önemlisi buluşçu kapasitenin harekete geçirilmesi için bireylerin kendini yeniden yaratma haklarının sunulması önem kazanmaktadır. Yeni küresel düzende artık yurttaşlık kavramı oyda eşitlik olarak değil, hakta eşitlik olarak benimsenmekte ve her bir birey bir proje olarak düşünülmektedir. Yeni düzende güç kullanma ve denetim, meşruiyetini insan haklarından almaktadır.

HAKLAR ÇERÇEVESİNDE DEMOKRASİ VE TEMSİL SİSTEMLERİNDE YENİ DÜZENLEMELER

Küresel düzende varolan haklar düzeni yetersiz kalmaktadır. Tıpkı varolan haklar sistemi gibi mevcut demokrasi anlayışı da aynı yetersizlik sorunuyla karşı karşıyadır. Modern devlet anlayışının bir parçası olarak yaygınlaşan temsili demokrasi kavramı, günümüzdeki yeni yapıya cevap verememektedir. Temsil esasına dayalı demokraside azınlıkların istekleri göz ardı edilmektedir. Farklı kimlik ve görüş taşıyanlar sistem içinde kendilerini ifade edememektedirler. Tabii bunun ne kadar demokratik olduğu tartışılmalıdır.

Yeni dünya düzeninde bireyin normal üstünden temsil edilmesi sıkıntı yaratmaktadır. Bugün demokrasi düzeninde az da olsa aykırılıklar da temsil edilmeye başlanmıştır. Mevcut pratikte gelişen yaklaşım, çoğunluk oy kuralı yerine ortak görüş oluşturma (consensus building), yani temsili demokrasi yerine doğrudan demokrasinin gerçekleştirilmesidir. Yeni demokrasi anlayışında aktör olarak STKlar; baskı, çıkar grupları ve temsilciler karşımıza çıkmaktadır. Bunun sonucunda sivil toplumun etkinliği artmaktadır. Yönetimdeki eski politik yapı kırılmaya başlamış ve sınırlar içi yasal kontrol etkisini kaybetmeye başlamıştır. Sınırların kaybolmasıyla, ortaklık denetimi üzerinden eşit ilişki kurma ve yönetişim kavramları kapsamında, dünya düzeni yeniden tanımlanmaktadır.

Günümüz demokrasinin işlememesinde vatandaşın da payı bulunmaktadır. Bu demokrasi kritik edildiğinde, haklarının bilincinde, sorumluluk sahibi aktif vatandaşın gerekliliği açıkça görülmektedir. Mevcut demokratik toplumda, batı

toplumları bireyin ezilmemesini sağlamak için uğraşmaktadırlar. Aktif hale gelmesi ile birey kendi kendini koruma kapasitesini gerçekleştirebilecek düzeye gelecektir. Yeni dünya düzeninde bireyin rolü yeniden tanımlanarak, bireye gelen yeni haklarla birlikte sağlıklı ve güçlü demokrasinin kurulması zorunludur.

Dünya ulus devletlere bölündükten sonra, belli bir "territory" (toprak) içindeki vatandaşlık kavramı değişmektedir. Günümüzde küresel yapı ile insanların kaderi küresel ölçekte belirlenmektedir. Küreselleşme ile birlikte vatandaşlık problemi ortaya çıkmaktadır. İnsan bir toprak üstünde, bir noktada, bir güzergahta tanımlanarak demokratik süreçlere katılmak durumundadır. İnsanların mekanla ilişkisi yeni bir anlam kazanmıştır. İnsanlar eskisinden farklı olarak, bir noktada doğmakta, faklı yerlerde çalışmakta yani hareketli bir ömür sürmektedirler. Oysa vatandaşlık tek bir noktada ele alınmaktadır. Karar verme süreçlerinde bireyin dışlanması problemi ortaya çıkmaktadır. Bunun çözümü dünya vatandaşlığını kabul etmek (9) ve bu kapsamda insanlara yeni haklar sunmak olarak tanımlanabilir.

Son dönemlerdeki temel problem, yeni gerçekliklerin eski kavramlarla açıklanmaya çalışılmasıdır. Temsili demokrasi önemli sorunlarla karşı karşıya olmasına rağmen hala ulus devletlerin siyasal gücünü oluşturmada temel olarak ele alınmakta ve varolan haklar içinde yeni gerçeklikler gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Yeni haklar düzeni, hakları toplum içinde ilişkiler kuran insan modeli üzerinden tanımladığında, bu hakların yer alacağı siyasi sistemler olarak çoğulcu ve müzakereci demokrasiler ortaya çıkmaktadır. Henüz tam olarak yeni haklar düzeninin çerçevesi ve siyasi yaşama etkileri belirlenememiştir. Bunun en kısa sürede aşılması gerekmektedir.

YENİ HAKLAR DÜZENİNDE DEĞİŞEN PLANLAMA ANLAYIŞI

Yeni yaklaşımların ortaya çıkması, bireyin toplum içinde kendi kaderini tayin etme gibi pek çok dayanışmacı hakka sahip olması ve bunun paralelinde müzakereci bir demokrasi ve yönetişim anlayışına geçilmesi, planlamadan ve plancılardan beklenilenleri önemli ölçüde değiştirmiştir. Eskiden rasyonel bütüncül planlama yaklaşımı, toplumu mutlak doğrularla şekillendirirken; günümüzde stratejik planlama anlayışı ile planlama, toplumsal gelişmeye yol göstermektedir. Toplumun geleceğini kestiren deterministik düşünceden; çeşitliliği ve olumsallığı temel alan, denetleyebileceğin kadarını tasarladığın yeni bir yaklaşıma geçiş yaşanmaktadır.

Bireyin artan katılımı ve genişletilmiş hakları ile planlamanın demokratikleştirilmesinden öte, planlamanın çoğulcu ve katılımcı nitelikleriyle güçlü bir demokrasiyle özdeşleştirilmesi söz konusudur (10). Yerleşme sistemini organik bir bütün olarak kabul eden hiyerarşik yapı günümüzde geçerliliğini yitirmiştir. Planlamada, yetki hiyerarşisinde haklar yeniden düzenlenmiştir. Eski düzende merkezin hakları geniştir. Planlama sürecinde merkez yerele çok az hak tanımaktadır. Ancak, küresel düzen içinde yerellikler ön plana çıkmaktadır. Bu durumda, "Merkez ve yerel hakkı ne zaman çatışıyor, ne zaman bütünleyici hale geliyor?", "Merkez ile yerel arasındaki çizgi nedir?", "Planlamada merkezin hakkı nereye kadar?", "Yerelin karşı çıkma hakkı ne zaman doğar?" gibi sorular önem kazanmaya başlamaktadır. Son dönemde hizmette yerellik ilkesi (subsidiarity) kavramı ile yerelin hakkının artırılması, toplumlarda genel kabul görmektedir. Planlamada, "merkeze çok, yerele az" hak tanırsan kişisel hakları ortadan kaldırmış oluyorsun. Örneğin; plan yapılıncaya kadar konut yapmayın dersen, bireyin konut edinme hakkını elinden almış olursun. Yeni haklar düzeni içinde, modernitenin bütünlük kavramı aşılarak dayanışmacı haklar çerçevesinde planlama süreci yeniden tanımlanmaktadır.

Yeni planlama anlayışı ile küreselleşme ve yerelleşmenin mekanı algılayış biçimi yeniden şekillenmiş ve yerelin hakkının artırıldığı bir düzen ortaya çıkmıştır. Hizmette yerellik ilkesi planlamada yerel hakların artırılması anlamına gelmektedir. Yeni planlama anlayışı içinde haklar sistemi, kişisel hakların temel alınmasının gerekliliğini ortaya koymuştur. Ancak önemli olan sadece kişisel rıza değil, kendi değerlerini başkalarının değerleriyle özdeşleştirme yoluyla kamusal rızalar oluşturan katılımcı yurttaşın etkin rızasıdır. Yeni planlama anlayışı, kamu alanında oydaşma sağlama temellidir. Birey haklarının genişletildiği bir yapıya sahiptir. Elitist ve teknisist planlama anlayışının yerini sivil toplum merkezli, sürekli müzakereye açık olan bir planlama süreci almış ve araçsal rasyonellikten iletişimsel rasyonelliğe geçilmiştir.

Yeni planlama anlayışındaki değişimler elbette salt yeni haklar düzeninin tasarımı (özellikle kentli haklarının yeniden tanımlanması) ile açıklanamaz. Ancak yeni toplumsal, ekonomik ve siyasi düzenlemelerle bireyin kamusal özne olma talebi, planlamayı "oluşacak yeni kentli hakların tanımlanması ve pratiğe aktarılması projesi" haline getirmektedir. Bir başka açıdan değerlendirildiğinde, planlama genel anlamda "insan haklarını genişleten bir demokrasi projesi" olarak da görülebilmektedir. Böyle bir planlamanın dayandığı kamu alanı için çatışmadan çok, işbirliği önem kazanmaktadır (11). Bu işbirliği; toplumsallaşmış ve genişletilmiş haklara sahip bireylerin kamu alanında karşılıklı öğrenme süreçleri içinde, talepleri doğrultusunda oluşan oydaşmalarla ortaya çıkmaktadır.

Yarışmacı ilişkiler içinde farklı birey ve grup istemlerinin tam temsil edildiği yeni planlama anlayışında, müzakereci bir yaklaşımla planlama süreci gerçekleştirilmektedir (12). Bu süreçte genel çerçeve ve kurallar belirlenerek, alt ölçekte birey özgür bırakılmaktadır. Böylece bireyin özgürlüğü, kentli hakları kapsamında performans kriterlerine

dönüşüp mekanı yeniden şekillendirmektedir. Ayrıca, kısa erimli stratejik planlama ile uzlaşma, kapasite yaratma, dinleme ve etkileşim önem kazanmaktadır.

Yeni Haklar Düzeninde Plancının Değişen Rolü

Yeni haklar sistemi ve beraberindeki yapısal değişimlerle plancının işlevleri de farklılaşmaktadır. Bilindiği gibi plancının görevleri kamu alanında tanımlanmaktadır. Kamu alanı aktif sorumluluğa sahip katılımcıların diyalog mekanı haline gelmektedir. Kamu alanındaki değişim sonucunda plancının hesaplama-denetim uzmanlığı rolünden sıyrıldığı ve kolaylaştırıcılık, uzlaştırıcılık, sorgulama ve arabuluculuk rollerini üstlendiği görülmektedir. Plancı artık mükemmel hesaplama ile toplumun geleceğini belirleyen plancı değildir. Plancı; toplumun geleceğini kestiren olmaktan öte, toplumu yönlendiren, yol gösterici bir lider haline gelmektedir.

Yeni haklar düzeninde tasarımcı ve plancılar, gereğinden fazla denetleyici bir iktidar talebi haline gelen tasarım alışkanlıkları yerine, sınırlı ya da optimumu tasarlama alışkanlığı edinmektedirler. Karşılıklı kontrol ve işbirliği planlama sürecini şekillendirmektedir. Bu kapsamda plancı, strateji geliştirme, insanların yaratıcılığına izin verme yollarını açmaktadır. Plancı birey haklarının kullanımını kamusal hale getirmede yol göstericidir. İnsan haklarına dönüşme kapasitesine sahip performans kriterleri bu noktada önem kazanmaktadır. Performans kriterlerinin uzlaşma alanında yerleşime ve mekana tercüme edilmesi önem kazanmaktadır. Yeni düzen içinde, vizyon sahibi plancı kişisel hakların pratiğe geçirilmesini sağlayarak, toplumu daha iyiye götürmek üzere kamu alanında kilit eleman haline gelmektedir.

TARTIŞMAYI SONUÇLANDIRIRKEN

Yaşanan dönüşümlerin etkisiyle temsili demokrasinin dayanacağı temeller sarsılmış ve çoğunluk oyuna dayalı işleyişlerden bireye ve farklılıklara öncelik veren yeni bir demokrasi anlayışı ortaya çıkmıştır. Demokratik rejimlerin hukuk devleti temelinde şekillenmesinin ve insan haklarının önem kazanmasıyla, oy çokluğuyla verilen kararların alanı daraltılmış ve yönetim anlayışının yerini yönetişim anlayışı almıştır. Diğer taraftan insanlar artık özel alan öznesi olma yerine, kamusal özne ve üretken olmayı tercih etmekte ve kişisel doyumunu bu şekilde sağlamaya çalışmaktadır.

Sonuç olarak; dünyada yaşanan ekonomik, sosyal ve siyasi değişiklikler karşısında yeniden şekillenme ihtiyacı doğan insan hakları paralelinde kent planlamasının da nasıl şekil alabileceğini görmeye çalıştık. Varolan haklar sistemindeki değişiklikler, planlama anlayışındaki yeni eğilimlerin şekillenmesinde önemli bir role sahiptir. Dünyanın gündeminde insan haklarının ve haklar sisteminin yeniden tanımlanma sorunu bulunmaktadır. Buna yanıt bulabilmek için ise yaratıcı düşünceye ve insanın kendini geliştirme kapasitesine ihtiyaç vardır. Hakların yeniden düzenlenmesi; kamu alanını, planlamayı ve plancının fonksiyonunu değiştirmektedir. Tüm dünyada insan hakları ve siyasal gücün elde edilme ve kullanılma biçimine yönelik tartışmalar sürdürülürken, insan hakları kapsamında kentli haklarının yaşama geçirilmesi önem kazanmaktadır. Plancıların üzerine düşen görevlerin değiştiğini gösteren bu çalışma, bu konuda yapılacak çalışmaların yararlı olacağını açıkça göstermektedir.

Kaynakça:

(1) Tekeli, İ., Bilgi Toplumuna Geçerken Farklılaşan Bilgiye İlişkin Kavram Alanı Üzerinde Bazı Saptamalar, Bilgi Toplumuna Geçiş: Sorunsallar, görüşler, Yorumlar Eleştiriler ve Tartışmalar, Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, (3), Ankara, 16-17, 2002
(2) Rex, M., A System of Rights, Clarendon Press, Oxford, 1993.
(3) Cevizci, A., Felsefe Sözlüğü, Ekin Yayıncılık, Ankara, 1997.
(4) Foweraker J. ve Landmann T., Citizenship Rights and Social Movements, Oxford University Press, 1999.
(5) Tekeli, İ., Kent Planlama Konuşmaları, TMMOB Mimarlar Odası Yayınları, 1991.
(6) Tekeli, İ., Kentsel Topraklarda Mülkiyet Kurumunun Varlığının Toplumsal Sonuçları ve Yeniden Düzenleme Olanakları Üzerine, Planlama, (1/4), TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, Aralık, Ankara,1992.
(7) Touraine, A., Demokrasi Nedir?, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999.
(8) Eraydın, A., Değişen Dünyada Bölge Planlamanın Yeniden Tanımlanması: Bir Ekonomik Bütünleşme ve Demokratikleşme Projesi, Planlama, (15/1), TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, Ankara, 1997.
(9) Bauböck, R., Transnational Citizenship, Edward Elgar, Aldershot, 1994.
(10) Barber, B. (Çev. Beşikçi, M.), Güçlü Demokrasi: Yeni Bir Çağ için Katılımcı Siyaset, Ayrıntı Yayınları, İstanbul,1995.
(11) Healey, P., Collaborative Planning, MacMillan Press Ltd.: Houndmills, 1997.
(12) Benhabib, S., 'Müzakereci Bir Demokratik Meşruiyet Modeline Doğru', Demokrasi ve Farklılık: Siyasal Düzenin Sınırlarının Tartışmaya Açılması, WALD, İstanbul, 1999.

Eğitimin Farklılığında Yaşamak

Tülay Çellek
tcellek@yildiz.edu.tr
Yıldız Teknik Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi

Biz bizi, kendimizi fark etmeden yaşıyoruz. Başkalarının bizi fark etmesini bekleyerek ömür tüketiyoruz. Yaptıklarımızın ne kadar önemli olduğunun ayrımda değiliz. Çok da farkında olarak yaşamıyoruz. Farkındalık… Beynimizin farkında olmak, kişiliğimizin farkında olmak, özelliklerimizin farkında olmak. Yaşamak bu olsa gerek. Eğer öncelikle kendimizin farkındaysak; herkesin, her ayrıntının farkında oluruz. Eğer öncelikle kendimize saygı duyarsak herkese, her şeye, doğaya saygı duyarız. Ancak bunu saygı düzeyinden bencillik tavrına dönüştürmeden, ezmeye kalkmadan, sevgiyle ama narsist olmadan yapmak gerekir. Öğrencilerimden ve buna ilişkin deneyimlerimden çıkışla bu satırları yazmak gereksinimi duydum.

Escher, *"Hand With Reflecting Sphere"*, 1935

Eğitim, üzerinde çok hassaslıkla durulması gereken ve alımlanması çok önemli bir konu. Davranışların iyiye, güzele dönüşmesi bağlamında gerçekleştirmelerin söz konusu olduğu eğitimin ülkemizdeki önemi artık kavranmalıdır. Ancak farklılıklara hitap eden eğitimin. Eğitim felsefe demektir, psikoloji demektir öncelikle… Bireysel ayrıcalıkların değerlendirildiği, daha doğrusu değerlendirilmesi gereken eğitim alanı, insanları bir pota içinde eritmek adına asla yapılanmaz. Zeka salt akademik olan değildir. Duygusal zekanın verileri başarının sırlarıyla doludur. "Neden yaşıyoruz, neden varız, neden buradayız?" sorularından başlarsak; neden eğitim gerekli, neden eğitim yapıyoruz, hedefimiz, amacımız nedir, ne olmalıdır? Ve tüm bunlar nasıl gerçekleştirilmelidir, nasıl yapılmalıdır? Bu sorulara doğru yanıt vermek kadar, doğru yaşama geçirmek önemlidir. "Barbiana Öğrencilerinden Mektup" diye bir kitap okumuştum. Fransızca öğretiminde kullanılan, kullanılması gereken yöntemleri anlatan güzel ve eleştirel bir kitaptı. İhtiyaca dayalı öğrenmenin gerekliliği çok güzel anlatılmıştı öykü diliyle. Bir de "Ölü Ozanlar Derneği" diye bir filme gitmiştim yıllar önce. Bir öğretmenin kuralları, gelenekten gelen yanlış yöntemleri eleştiren, öğrencilere varolmalarının nüvelerini anlatan ilginç bir filmdi. Hala unutamadım. Okul; büyüklerin kendi doğrularını gençlere iletme, dayatma yeri değildir. Öncelikle bunun kabul edilmesi gerekir. Okul, yinelemelere dayanan öğretimin söz konusu olduğu yer ise hiç değildir. Asla çocuğun yaratıcılığının yok edildiği yer de olamaz, büyüklerin kişiliklerinin tekrarlanacağı bir tuval olmadığı gibi. Dolayısıyla sınıfta 25 kişi varsa bir öğretmenin kişiliğine dönüşen, dönüştürülen -aslında dönüşemeyen- bir ortam, eğitim ortamı olamaz. Uyumlama adına düşünmeyen, düşünemeyen bireyleri tekrarlarla oyalamak asla eğitim olamaz. Oysa doğru bir felsefeden hareketle gerçekleştirilen eğitim, çok iyi bilinen psikolojinin ışığında bireysel farklılıklar çerçevesinde gerçekleştirilecek olandır. Bu da içinde merakı, algıyı, araştırmayı, düşünmeyi, sezgiyi, sevgiyi, saygıyı, tabii bileşenlerinden oluşan yaratıcılığı barındıracaktır. Bunun önerisi özgürlükte yatarken, boyutu da çok önemlidir. Deneysellik çevresinde gerçekleştirilen eğitimde bu çok değerlidir. Doğadan alınanın yıpratılarak doğaya verilmesi değildir eğitim öncelikle. Doğayı önemseyen, algıyı öne çıkartan ne olursa olsun bireysel farklılıklar çerçevesinde ele alınmayınca; yani öğrenci, birey olarak bizim dışımızda kabul görülmedikçe bir adım ileriye gidemeyiz. Öğreten öğretmen, öğrenen öğrenci olduğu sürece başarılı olamayız. O zaman, örneğin 16yy. yöntemlerinde hala ısrar edici olmamalıyız. Çünkü o devirde olmayan bilgisayar var şimdi en azından. Üstelik dünya daha tecrübeli ve daha bilgili. Artık bu bilgiye salt yakın çevremizden ulaşmıyoruz. Dünyanın bilgisine oturduğumuz yerden bir 'tık'la sahip olabiliyoruz. Geriye kalan, bu bilgiyi isteyerek öğrenme ortamı yaratmak oluyor.

Öğretmen-akademisyen otoritedir. "Bilmiyorum" diyemez, öğrenci de fikrini söyleyemez. Çünkü eğitimci denilen kişi bilir, fikrini söyler, uygulama da onun isteği doğrultusunda yapılır. Bunu prestij meselesi yapar gelenekçi yapıya sahip öğretmen-akademisyen. Bu nedenle ya notla baskındır ya da kendi fikirleriyle baskındır. Güç gösterisi onu bu halde yaşar kılmıştır. Otorite elinden kayıp öğrenciye geçecek endişesiyle hep öğreten konumunu korumalıdır. Oysa akademisyen ve öğretmen "araştırırım", "araştıralım" dediğinde işin boyutu değişecektir. Çok okumak, soru sormak, kişilikli olmak, sentez, analiz yapmak demektir çağdaş eğitim. Okumadığınız tek insana, tek kitaba baktığınız sürece aslında hep başkası olacaksınız demektir. Kendini fark ettirmek. Bunu yapabilmek

için yaramazlık yapan öğrenciye çıkışmak-azarlamak. O kendisini nasıl fark ettireceğini öğrenememiş, eğitimci de alanın bilgisine iyi bir şekilde sahip, ama psikoloji bilmiyor. O davranışı, kendini fark ettirmek değil, yaramazlık olarak kabul edip eziyor. Oysa diğer türlü fark etse bunu yönlendirecek ve daha yararlı olacaktır. "Ben de varım"ı anlatmak, anlatabilmek… Mesele burada. Eğitim orada, ilerlemek orada. Ancak test sistemiyle bunlar gerçekleşir mi? Cümlenin kurulmadığı, tartışmanın yapılmadığı, tekrara yönelik ortamda bu ne kadar gerçekleşir, daha doğrusu gerçekleşir mi? Karşılılık olmadığı sürece. Evde başlayan, okulda devam eden. Güven duygusu, yetiştirilme tarzı, gelenek, hepsini kapsayan. Duygusallığın ağır bastığı bir toplum yapısı. Batıdan farklı olan.

Sınıfta-atölyede öğrenci sayısı çok önemli. Eğer kalabalıksa yığın eğitimi olacaktır ister istemez. Öğrenciyi tanımayacak, özelliklerini bilmeyeceksiniz. Bireye dayanmayan eğitim, eğitim olamaz. Ancak bizde boyutlar çok önemlidir. Samimiyet laubaliliğe dönüşüverir hemen. Disiplin despotizme, özgürlük laçkalığa gibi… Bunlar ayarlandığında başarı sağlanacaktır mutlaka. Herkes şikayet eder ama değişmez. Neden? İnsanları yönetmek… Güç gösterisi… Hakimiyet kurma… Beraberinde itaati, boyun eğmeyi getirir. Düşünen insan farklıdır. Farklılığı yönetmek kolay mıdır? Düşünmek, eleştirel bakmak, merak, yaratıcılık çağın gereği olması gerekenler. Bunlara ortam hazırlamak da eğitimin gereğidir. Bilginin, dünyanın bir ucundaki bilginin bilgisayarla ayağımıza gelmesinin getirisinin değerlendirilmesi ve bu bağlamda eğitimin yöntemlerinin değişmesini zorlaması, bundan da öte bunun fark edilmesi gerekir. Özgürlük yapısının içinde olmak. Bir ulus varlığını sürdürebiliyorsa, özgür bir şekilde yaşamda kalmasını istiyorsa; onu oluşturan bireylerin yaratıcı olması, dolayısıyla eğitimde kullanılan yöntemlerin de yaratıcı kılınması gerekiyor. Özgür düşünce ve en önemlisi de bireylerin farklı yapılarının kabul edilmesi gerekir. Algı, dikkat, bellek, muhakeme etme, hayal kurma, sorun çözme, ilişkilendirme, soyut düşünebilme gibi… Bunlar önemli olduğuna göre nasıl geliştirilebilir? Bunların bireydeki farklılıkları nasıldır ve hangi boyuttadır? Bunlar nasıl bir ortamda gelişir? Bilgi aktarımı-tekrarıyla mı? Düşünce işlenerek mi? Araştırma yaptırarak mı? Problem üreterek mi? Yoksa bilinen problemleri bildik yoldan çözerek mi? Renklerin değişik olduğunu fark edebilmek… Dolayısıyla öğrencileri siyahın içinde kaybetmemek. Onları karadeliklerde hapsetmemek… Ne öğrenmek? Neden öğrenmek? Nasıl öğrenmek? Ve motivasyon… Sorumluluk vermek. Deneyimlerimin başında gelir. Öğrenciye güvenmek ve beraber organizasyon yapmak… Olayın dışında kalmaması öğrencinin. Varlık nedenini ortaya koymak sonuçta… Farklı deneyimleri birbirine aktarmak, aktarılmasına olanak sağlamak. Amaç nedir? İyi bir mevkide, iyi para kazanmak mı? Mutsuz, verimsiz, yaratımsız bir şekilde… Okulların yerinin doğru tayin edilmesi… Düşünen insanlar nereden çıkar? Üniversitenin bu anlamda işlevi nedir? Bakış açısı geniş olan, dünyayı görebilen…Ve duyumsayabilen. Çağın farkında olan ya da diploma denilen kağıda sahip olan. Donanımlı olmak, kağıdı duvara çerçeveleyip asmak olamaz salt. Ne zaman başlamalı? Anne karnından… Farklılık da, özgürlük de, düşünsel boyutta yaşamak da oradan başlar.

Mesleğimi çok seviyorum. Önce mimar olmak istemiştim. Ancak öğretmen de, beyinlerin mimarı. En mutlu olduğum yer öğrencilerimle olduğum derslerim. Gerçekten mesleğimle gurur duyuyorum. Bilgisayarı geç de olsa öğrendim. Hala da öğreniyorum. Öğrencilerime de bilgi alımı için interneti öneriyorum. Geriye dersimde fikir üretmek-ürettirmek, araştırma yapmak-yaptırmak, paylaşmak, deneyimleri aktarmak, eleştirmek, önermek, yaratıcı süreçte serüven yaşamak-yaşatmak kalıyor.

Her öğretmenin, akademisyenin alanının bilgisine sahip olması kadar psikoloji de bilmesi gerekir. Eğitimci olmak bu anlamda başarıyı beraberinde getirir. Çok okumak gerekir. Kendi dilimize hakim, sahip olmak kadar birkaç yabancı dil de bilmek lazım. Yaşamak, eğitimci olmak, salt kendi alanımızın bilgisiyle gerçekleştirilemez. Eğitimcinin pedagojik formasyonu olmalı. Bu önemlidir iletişim için. Tabii salt okumak değil, yazmak da gerekir. Zengin ve donanımlı bir kişilik, öğrenciye kendiliğinden örnek olacaktır zaten. Bir eğitim kurumuna, "Dışarıda işlerim bozuldu buraya düzenli maaş almaya geliyorum. Ben insanları çok iyi çalıştırırım. Sadece kendi işlerini değil, benim işlerimi de yaptırırım" diye gelenlerin o kuruma bir yararı olamaz. İdareci olan da bu durumda kafa kola alınmıştır üstelik. Olan öğrenciye, Türkiye'ye ve dünyaya olur. O zaman bunların ayıklanması gerekir. Bu mesleğin sanıldığı kadar ucuz olmadığı, bir namusu bulunduğu gösterilmelidir. Önce inanmak ve yetkin olmak. Orada neden bulunduğunu bilmek. Ne yapmak istediğiniz ve onu nasıl yapacağınız da bir o kadar önemlidir. Yoksa, "oynayamayan kızım yerim dardır" örneği mazeretlerin altında kalmayı tercih ederek üretmeden, yaratmadan yaşamak kalır geriye.

Sonuçta da eğitim tacını taşımayan ülkeler bu tacı taşıyanların esiri olacaktır mutlaka. Kendini kanıtlamak da başkalarının size saygı duymasını sağlar. Tazelenen bilgi, tazelenen yaşam gibidir. Kendinize eklediğiniz bilgi başka çevrenin, başka insanın zenginliğini eklemektir bünyenize. Dünya bilgi zengini olduğuna göre ondan payımızı almak ve o paya katkıda bulunmak gerekir. Her meslek önemlidir. Ancak her mesleği hazırlayan öğretmenlik, eğitim bir başka özel, bir başka değerlidir.

Öğrenmek, soru sormak başlangıcı, yaşama göz açmayla başlıyor. Dilin gelişmesi sorularla anlam buluyor, öğrenmek adına. Bu özgürlüğü, yani doğal olan bunları eğitim sisteminde yok etmek, herkesi başka beyinlere göre yaşatmak haksızlıktır. Hedef, amaç ve motivasyon sacayağında yaşamak, yaşatmak zor değildir. Yeter ki bunların ayrımında olalım.

Eğitimin doğru felsefesi, doğru politikası ve doğru organizasyonu, doğru hedefleri olmalı ve her türlü olanakların çok büyük boyutta olması gerekir. İnsan yetiştirmenin hedefi çok doğru olmalı. Neden, niçin, nasıl sorularına verilecek yanıtlar önemlidir. Tabii savaşa değil, eğitime ayrılacak bütçe de çok önemlidir. Okullara gönderilen para miktarlarının tartışılması gerekir bu anlamda. Eğitime yatırım yapmak yerine okulları satmak çözüm olamaz çünkü.

Eleştirmek yetmez. Bunları yaşama geçirmek gerekir. Öneriler üretmek lazım. Etrafa eleştirel gözle bakarak yaşamaktır önemli olan, gören, eleyen; ben olsaydım ne yapardım? diye kendine soru soran birey olarak yaşamaktır, yaşamı anlamlı kılan. Öncelikle kendine güvenen, başkalarına sırtını dayamadan ayakta durabilen, özgür bireyler. Kendi kendini yöneten insan olarak yaşamak… Kendi yolunu kendiniz bulmanız, keşfetmeniz, yapmanız. Önemli olan başkalarının takipçisi değil, yol açıcısı olmanız. Bunları insanlıkla başarmak. Etiketi, koltukları kötüye kullanmadan, baskı aracı yapmadan başarmak… Ne istediğini bilerek yaşama ve uğrunda mücadele etme kadar güzel bir şey olamaz. Bilgiyi tekrarlayarak ezberleme değil, ihtiyaç hissettiğini öğrenmek ve yorum yapmak kalıcılığı da, değişimi beraberinde getirir. Eğitim ne yapmalı bu durumda? Çoklu zekayı görmeli. Genci fark etmeli. Sevmeli, sevdirmeli…

Kaynakça:

Barbiana öğrencilerinden mektup. (1979). S. Tamgüç, B. Özen. İstanbul: Gözlem Yayınları.
Kleinbaum, N. H. (1995). *Ölü ozanlar derneği*. İstanbul: Real Yayıncılık.

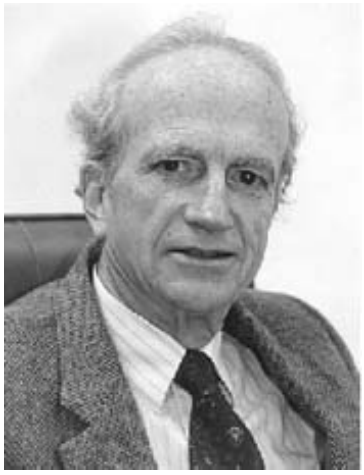
Escher, "*Puddle*", 1952

Gary Becker'in İktisadi Modelleri Üzerine

N. Can Okay
ncan_okay@elyadal.org
Eleştirel - Yaratıcı Düşünme ve Davranış Araştırmaları Laboratuvarı

Gary Becker 1930 yılında Pennsylvania'da doğmuştur. Henüz çocukken babasının aldığı finans kitaplarını okuması, ekonomiye ilgi duymasını sağlamıştır. Evde politika ve adalet üzerine yapılan konuşmalardan etkilenerek matematiğe olan ilgisini sosyal bilimlerle pekiştirmeye karar vermiştir. Üniversite birinci sınıfa geldiğinde kendisinin deyimiyle 'tesadüfen' aldığı seçmeli ekonomi dersi, takip eden yaz birçok ekonomi kitabı okumasının en önemli nedenidir. Zamanla bu alana olan ilgisini kaybeden Becker, Milton Friedman'dan aldığı mikroekonomi dersinden etkilenerek tekrar ekonomi üzerine çalışmalar yapmaya karar vermiştir. Princeton Üniversitesi'nde başlayan akademik yaşamı, halen Chicago Üniversitesi'nde devam etmektedir. Mikroekonomik anlamda insan davranışları, insanlar arasındaki etkileşim ve piyasa dışı etkinlikler konularında yaptığı çalışmalardan dolayı 1992 yılında 'The Bank of Sweden Prize in Economic Sciences' (Nobel) ödülüne layık görülmüştür.

Becker'in ekonomi alanına ilk önemli katkısı 1957 yılında verdiği 'The Economics of Discrimination' (Ayrımcılığın Ekonomisi) başlıklı doktora tezidir. Bu çalışmada sözü geçen ayrımcılık, 'ırkçılık' konusudur. İlk başlarda ırkçılığın ekonominin konusu olmadığına dair eleştiriler gelmiş olsa da, zamanla bunun ekonomi alanı için de bir problem olduğu kabul görmüş ve bu çalışmanın yeni ufuklar açtığı anlaşılmıştır. Günümüzde de bu konu üzerine geniş bir literatür vardır.

Ayrımcılık probleminin ekonomi alanında ortaya çıkması şu şekilde başlar: Eğer ekonomik temsilciler farklı özelliklerinden dolayı diğer temsilcilerle anlaşmaya girmiyorlarsa, ırkçılık problemi ortaya çıkar. Burada farklı özelliklerden kasıt karşı tarafın uyruğu, rengi, kısaca 'ırkı'dır. Becker'in çalışması verdiği şu örnekle özetlenebilir: Beyaz bir işverenin, zencilerden oluşan emek gücü çalıştırdığını varsayalım. İşverenin vermeyi düşündüğü ücret miktarı 'w' olsun. Irkçılığın ücrete olan etkisi şu şekilde formülleştirilmiştir: w(1+d) (2). Burada 'd' ayrımcılık katsayısıdır ve pozitif bir rakamdır. Ayrımcılık katsayısı; farklı ırkların ürettiği ürünleri tüketmeye olan isteklilik, farklı ırklarla çalışmaya karşı isteklilik, farklı ırklalarla iş ortaklığı vs. gibi çeşitli şekillerde tanımlanabilir. Becker'in çalışması bu tip durumların ekonomik sonuçlarını belirlemeyi amaçlar. Çalışmanın önemli bir sonucu ırkçılığın her iki tarafa da zarar verdiğini ispatlamış olmasıdır. Becker bu sonucu basit bir uluslarası ticaret modeli örneği ile açıklamıştır. Bu modelde zenciler ve beyazlar üretim faktörlerinin ticaretini yapmaktadır. Vergi ve tarifelerin rolünü ayrımcılık katsayısı üstlenmektedir. Bu durum toplumsal açıdan ekonomiye zarar vermektedir ve ırkçılığın olduğu ekonomi modeli, 'ırkçılığın olmadığı' serbest ticaret modelinden daha etkinsiz bir sonuç doğurmaktadır.

Becker çalışmasını ırkçılığı içeren emek piyasası, gayrimenkul piyasası ve benzeri piyasaları da inceleyerek genişletmiştir.

Bu modele karşı olanlar ve modelin eksik yönü olduğunu iddia edenler de vardır. Bu düşünceye göre ırkçılığa olan bakış açısı sabitlenemez. Bu kavram kişisel tercihlere göre değişkenlik gösterir ve 'ayrımcılık katsayısı' olarak sabit bir ölçüm olarak ele alınamaz. Kanımca karşıt görüşler pek de haklı eleştiriler değildir. Çünkü, Becker'in iddiası ırkçılığın rakamsallaştırılabileceği değildir. Irkçılık tabii ki birebir rakamsallaştırılamaz, fakat ölçeklendirilebilir. Çalışmada incelenmek istenen ırkçılığın boyutunu hesaplamak değil, ırkçılığın varolması durumundaki ekonomik yapı ile olmadığı durumdaki yapıyı karşılaştırmaktır. Amerika'daki ırkçılığın boyutunu da düşünürsek, matematiksel olarak çok ikna edici olmasa da oldukça önemli bir çalışmadır.

Çalışmasına Arrow ve Akerlof önemli katkılar yapmışlardır.

Becker'in bir başka katkısı da insan sermayesi konusu üzerinedir. Bu konuda yazdığı kitabı 'Human Capital'in ilk baskısı 1964 yılında çıkmıştır. Agnar Sandmo, Becker'in kavram üzerine katkısını şu şekilde özetlemiştir:
'*...Becker'in yaptığı, bu alan üzerine daha sistematik bir çalışmaydı. Bu kavramın mikroekonomik altyapısını kuvvetlendirmiştir ve birçok ilginç deneysel uygulama yapmıştır...*' (2).

İnsan sermayesi şirketler için en önemli zenginliklerden biridir. İşçisinden yönetimine her kademede çalışanlar üzerine yapılan yatırım büyük bir maliyettir. Ancak; üretimini arttırmak, kalite düzeyini daha yüksek düzeye çıkarmak, teknolojisini geliştirmek isteyen şirketler bu maliyete katlanmak zorundadırlar. Becker, insan sermayesi üzerine yaptığı çalışmalarda eğitim ve tecrübe düzeylerinin iktisadi davranışlara etkisi olmadığında ne olacağını incelemiştir. Kendisi böyle bir durum olamayacağını

bilmediği için değil, eğitim ve tecrübenin tüketici davranışlarına etkisini vurgulamak için bu varsayımı yapmıştır. Eğitim ile tecrübe arasındaki ekonometrik ilişki de bu varsayımın bir örneği sayılabilir (eğitim süresi arttıkça, tecrübe düzeyi azalır). Bu konudaki çalışmaları, eleştirel bir bakış açısına dair bir göstergedir.

Önemli katkılarının olduğu konulardan biri de 'tüketim' dir. Önceki tüketim teorilerinden farklı olarak Becker'in teorisi zamanın kullanımına oldukça önem verir. Diğer tüketim teorilerinin konusu gelirin nasıl harcanacağıdır. Yani ev halkı gelirinin tüketim mallarıyla, keyfi harcamalar arasındaki dağılımı incelenir. Becker ise teorisini ilginç bir benzetme üzerine kurmuştur. Bu teoriye göre 'ev', 'küçük bir fabrika'dır. Evde yapılan üretim ev halkına bir hizmettir. Bu hizmet oluşumunun girdileri zaman ve satın alınan tüketim mallarıdır. Ayrıca ev halkı zamanını emek piyasasına arz eder. Ücret oranları ise her bir tüketici için çalışmaya ayrılan zamanın fırsat maliyetidir. Bu modelde üç ayrı bütçe kısıtı vardır. Birincisi, temel maddelerin üretimi için kullanılan zaman ve mal girdilerinden oluşur. İkincisi, zamanın kullanımı konusundaki kısıttır. Ev halkı, emek piyasası ve hane üretimi arasında zamanını dağıtır. Sonuncusu ise harcamalar ve gelir arasındaki dengeyi gerektiren geleneksel bütçe kısıtıdır.

Bu modele göre temel maddelerin iki ayrı fiyatı vardır. Bunlar; temel tüketim maddelerini üretmek için gereken malların maliyeti ve bu üretim için ayrılan zamandır. Bu açıdan Ricardo'nun mal fiyatı ve emek-değer teorilerine benzerlik göstermektedir. Hane halkı ekonomisi konusundaki çalışmaları, 1960'lardan sonra bu konuda yapılan en önemli katkılar olarak görülmektedir.

Becker'in diğer bir çalışması 'suç ve ceza' üzerinedir. Bu çalışma, ekonomi alanında yapılan ilginç araştırmalardan biridir. Burada Becker, yasaların ve suçlular için optimum ceza seviyesinin uygulanabilmesi için kaynakların optimum kullanımının nasıl olacağını sorgulamaktadır. Araştırmasında –bekleneceği gibi- bir sosyal refah fonksiyonu sunmak yerine, sosyal kayıplarla ilgilenmiş ve mahkumiyet ve cezaların toplum üzerindeki zararları üzerine çalışmıştır. Karşıt görüşler ise ekonominin, suçlara karşı izlenecek politika için bir araç olarak kullanılamayacağını savunur. Becker, bu soruyu kaynak kıtlığından yola çıktığını belirterek cevaplamıştır. Kıtlık sorununu önlemek için kaynakların maksimum etkinlikle kullanıldığına emin olmamız gerekmektedir. Gelir kaybını minimuma indirmek için de suçları ve bunları cezalandırmaya ve önlemeye yarayan yasaların iyi incelenmesi en doğru yöntem olacaktır.

Gary Becker 1981 yılında çıkan 'A Treatise on the Family' adlı kitabında sosyal etkileşim, verimlilik ve aile kavramları konusundaki çalışmalarını toplamıştır. Daha önce bu konularda yayınlanan makaleleri de vardır. Makalelerinden birinde verimlilik teorisinden bahsetmiştir. Teorinin ana fikri ailelerin çocuk yapma konusundaki kararının dayanıklı mallara olan talebe benzetilmesidir. Aileler çocuk miktarı ve kalitesi konusuda tüketici tercihi yapar. Burada miktar, çocuk sayısını; kalite, çocuğun alacağı eğitim ve çocuk üzerine yapılacak diğer yatırımları; tüketici tercihi ise ailenin çocuk yapma konusundaki kararını simgeler. Bu benzetmenin yapılmasındaki amaç; endüstriyel toplumlarda, gelir artışı ile çocuk sayısı arasındaki ilişkiyi araştırmaktır. (Gelir arttıkça, çocuk sayısı -doğum oranı- düşer). Kitabında ailelerin geleneksel ve modern toplumdaki rolünü, verimlilik konusundaki değişimleri ve aileler arası etkileşimi incelemiştir. Bunu yaparken hayvanlardaki (Becker'in deyimiyle insan olmayan canlılardaki) aile yapılarını dahi araştırmıştır. Ailelerin iktisadi davranışları uzun bir geçmişe dayandığından Adam Smith ve Thomas Robert Malthus'un eserlerine de başvurmuştur. Benzer araştırma konularından biri de 'boşanma oranları'dır. Becker; boşanma oranlarındaki artışı, kadınların işgücü ücretlerinin ve sosyal sigorta ödemelerinin artmasına bağlamıştır.

Kanımca, Gary Becker'in en önemli özelliği 'yenilikçi' bir yapıya sahip olmasıdır. Bu yapısının çalışmalarına da yansıdığını, ilgilendiği araştırma konularından görebiliyoruz. Becker, iktisat bilimine birçok açıdan katkıda bulunmuştur. Araştırmaları iktisat dışındaki sosyal bilimciler üzerinde de güçlü bir etki bırakmıştır. Görüşlerinden dolayı Marshallyen bir iktisatçı olarak anılır ve modern mikroekonomik teorinin öncüleri arasında sayılır.

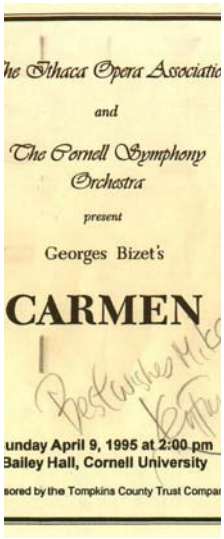
Kaynakça:

(1) Becker, G.S. (1967). *Human capital: Theoretical and emprical analysis, with special reference to education*. New York: National Bureau of Economic Research.
(2) Sandmo, A. (1993). Gary Becker's contribution to economics. *The Scandinavian Journal of Economics 95(1),* 7-23.
(3) Landreth, H. ve Colander, D. C. (1994). *History of economic thought.* Boston: Houghton Mifflin Company.
(4) http://www.nobel.se/economics/laureates/1992/becker-autobio.html [18 Kasım 2003, İnternet]
(5) http://www.bartleby.com/65/be/Becker-G.html [22 Kasım 2003, İnternet]
(6) http://www.nobel.se/economics/laureates/1992/press.html [22 Kasım 2003, İnternet.
(7) http://www.coalregion.com/Famous/becker.htm [25 Kasım 2003, İnternet]
(8) http://www.daviddfriedman.com/Academic/Becker_Chapter/Becker_Chapter.html [20 Aralık 2003, İnternet]

Sahne

Pınar Kıray
Opera Sanatçısı

Klasik müzik ve opera dinlememekle ne kadar büyük bir yaratıcılık ve felsefeden uzak kaldığınızı biliyor musunuz? Çok sesli müzik, çok sesli düşünce sistemidir. Dünyada klasik müzik deyince ilk akla gelen isimler; Hayden, Motzart ve Beethoven'dır. Ancak diğer sanat dallarında olduğu gibi, klasik müzikte de dönemler ve devrimciler vardır. Bestecilerin birçoğu zamanlarının öncü düşünürlerinden olmuştur.

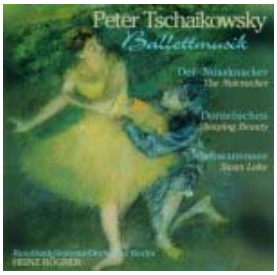

İşitsel algı eğitim ile gelişir. Besteciler ise eserleri kendi içlerinde dinler, duyumsar ve tek tek partitürde enstrümanlar ve vokal için yazarlar. Klasik müzikte yazılan eserlerin formları ve kuralları vardır. Burada sizlere Fransız besteci Debussy'den bahsetmek istiyorum. 1918'de ölen besteci, müzikal empresyonizmin kurucusudur. Öğrendiği ve o zamana kadar uygulanan kurallardan kopmuş ve on iki ton müziğini kullanmaya başlamıştır. Rengi çizgiye yeğleyen ressamlar gibi, o da armoniyi ezgiye tercih etmiştir. Onun eserleri kurallar ve sistemler bütünü değil, tıpkı renkli camlardan oluşan bir vitray gibidir.

Bir eser dinlemeden önce, eserin felsefik içeriğini ve konusunun ne olduğunu araştırmanızı, eğer operaya giderseniz konuyu önceden okumanızı tavsiye ederim. Bu yazının sonunda sizlere kılavuz olmak adına opera ve senfonik eser adları vereceğim, ama öncelikle Debussy'nin "Sirenler" adındaki konusu mitolojik olan eserinden biraz bahsetmek istiyorum. İyilik ve kötülük yine karşı karşıya. Sirenler çok güzel denizkızlarıdır. O kadar güzel sesleri vardır ki, oradan geçen korsanları sesleriyle büyüleyip gemilerinin adaya doğru gelmesini sağlarlar. Kötü olan bu korsanlar, sirenler sayesinde, kendi kötülüklerinin kurallarıyla iyiliğe yenilirler.

Eğer senfoniye giderseniz ve konuyu bilirseniz, yapmanız gereken tek şey arkanıza yaslanıp, gözlerinizi kapatıp bestecinin yarattığı filmi içinizden izlemek olacaktır. Hiç bilmediğiniz senaryoyu tıpkı bir sinema gibi seyredebilirsiniz. Meditasyon yöntemlerinden biri olan iziliziasyon gibi.

Operada ise hayal etmenize gerek yoktur, gerçekleşen hayalleri seyredersiniz. O kadar renklidir ki; sahne, kostümler, danslar, şarkılar ve makyaj. Biraz da operanın sahne arkasından bahsetmek istiyorum. Bir operada hiç duymadığınız meslek isimleri var. Mesela kondüvit: Kendisi siz oyunu seyrederken tüm oyunun akışını kontrol eder. Koropetitör koroya ve solistlere piyano ile eşlik eder. Bir de teknik ekip var tabi; ışıkçı, kunduracı, terziler, kuaförler, makyöz, masör, dekoratör, rejisör, reji asistanı ve şan pedegogları, koro şefi, orkestra, orkestra şefi. Büyük bir ekip haftalarca, kimileri atölyelerde, kimileri çalışma odalarında yoğun bir çalışma döneminden sonra bir araya gelir ve oyun çıkar.

Bale ise muhteşemdir, konuşan tek şey vücutlardır. Dansçılar anlatmak istedikleri şeyleri mimikleri ve vücutlarıyla ifade eder. Hareketleri müzikle birlikte akar ve sanki dansçılar müzikle birlikte hayat bulan kelebeklerdir.

Sanatın her dalı beni büyülüyor. Sanattan haberi olmayan insanlar varsa bile, sanatın ölmeyeceğine kalpten inanıyor ve sanattan bihaber olan insanların eninde sonunda doğanın en güzel sanat eseri olduğunu fark edeceklerini umuyorum.

İlk opera eseri olarak Bizet'nin Carmen'ini,

Koro eseri olarak Motzart'ın Requem'ini,

Bale eseri olarak Tschaikowsky'nin Fındıkkıran Balesi'ni,

Senfonik eser olarak da Adnan Saygun'un Köçekçe'si.

Başkent Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Bağlıca Kampüsü, Eskişehir Yolu 20. km
Ankara

Tel: 0312 - 2341010 / 1726 - 1674 - 1721
Faks: 0312 - 2341043
e-posta: info@elyadal.org

www.elyadal.org
www.pivolka.com